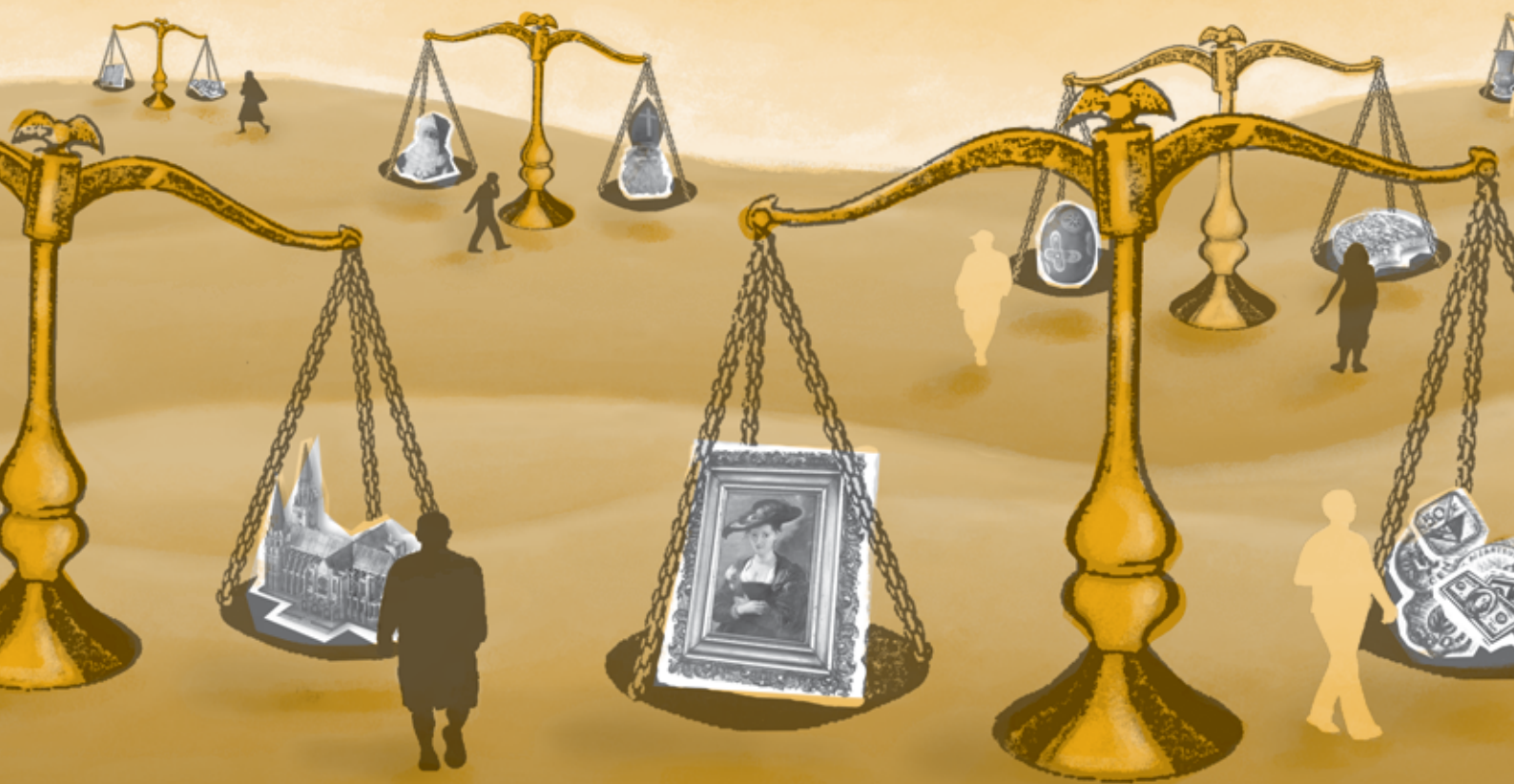

Levend Erfgoed

Jaargang 4
nummer 1, 2007
www.volkscultuur.nl

Vakblad voor public folklore & public history

Waarde(n) van erfgoed

Vrijwilligers en archeologie

Het runnen van een vrijwilligersorganisatie

Aansturen van een breed veld van vrijwilligers

Jaar van het religieuze erfgoed

Cultuurhistorisch landschapsbeheer

Waarden van erfgoed

4

Erfgoed, de naam zegt het al, is iets goeds, waard om te conserveren. Het gaat om identiteit maar ook emotionele of zelfs economische factoren kunnen een rol spelen, zoals bijvoorbeeld in het cultuurtoerisme. Zelfstandig erfgoedadviseur Iris Steen zet, gelardeerd met Vlaamse voorbeelden, de waarden van erfgoed uiteen.

Erfgoedbeleid en het veld

10

Heel veel vrijwilligers voelen zich actief betrokken bij erfgoed. Ze doen historisch onderzoek, zijn betrokken bij archeologische opgravingen of zijn actief in een lokaal historisch museum of in een plaatselijke oudheidkamer. Martijn Duineveld publiceerde onlangs een proefschrift

waarin hij stelt dat door allerlei factoren de rol van vrijwilligers stelselmatig wordt teruggedrongen. Hij vindt dit een slechte ontwikkeling en houdt een pleidooi voor het serieus nemen van de vrijwilliger in het erfgoedbeleid.

Professionalisering van de vrijwilliger

16

De Molenstichting Noord-Brabant is een belangrijke organisatie in het Brabantse monumentenveld. Om als volwaardig aanspreekpunt te kunnen worden beschouwd, wordt een forse dosis professionaliteit verwacht. Voor vrijwilligers is dit niet altijd te doen, al was het alleen maar vanwege de schaarse beschikbare vrije tijd. Een voorbeeld uit de praktijk hoe hier een mouw aan te passen.

Het managen van een brede vrijwilligersachterban

22

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur kan bogen op een brede achterban van vrijwilligersorganisaties. Hoe bedien je zo'n rijk en geschakeerd veld?

Behoud van religieus erfgoed

26

Christelijk erfgoed ligt onder vuur. Doordat steeds meer kerken komen leeg te staan, is dit onderdeel van het erfgoed bedreigd. Christelijk erfgoed dient beschermd te worden. Maar hoe doe je recht aan de religieuze waarden die met deze vorm van erfgoed zijn verbonden?

Inhoud

Niet te schatten
Waarde(n) van erfgoed
Iris Steen 4

Ons erfgoed!
Over het gesloten en elitaire karakter van het Nederlandse archeologiebeleid
Martijn Duineveld 10

Het verschil tussen willen en kunnen
De Molenstichting Noord-Brabant
Joris van Dierendonck 16

Het managen van een breed vakgebied
De omvangrijke achterban van volkscultuur
Ineke Strouken 22

Respect voor christelijk erfgoed
Jaar van het religieuze erfgoed
Albert van der Zeijden 26

Cultuurhistorisch Landschapsbeheer
Een nieuw handboek
Frans Schouten 30

Niet te schatten

Iris Steen
zelfstandig
erfgoedadviseur

Erfgoeddag in Vlaanderen had dit jaar als thema: Niet te schatten, waarden van erfgoed. De organisatoren wilden iedereen - sector, publiek en beleid - laten stilstaan bij het belang van het culturele erfgoed in onze omgeving. Wat is eigenlijk de waarde van erfgoed?

Erfgoed kan heel uiteenlopende waarden hebben: emotionele, economische of historische waarde, waarde voor een gemeenschap, voor de persoonlijke levenskwaliteit of erfgoed als generator van waarde zoals bij toerisme. Materiële en immateriële resten uit het verleden zijn uit zichzelf geen erfgoed, wij maken er erfgoed van. Dat doen we door er betekenis aan te geven. Als we er geen waarde aan zouden hechten, dan zouden we er geen aandacht aan besteden, maar het vernietigen, verwaarlozen of vergeten. Dat lijkt tegenstrijdig. Want er zijn toch onbetwiste stukken erfgoed met een intrinsieke waarde: monumenten, schilderijen, documenten. Maar welke waarde dan? Is die waarde voor ons hetzelfde als voor de mensen die het gemaakt en gebruikt hebben? Neem het schilderij De kruisafneming van Rubens in de Antwerpse kathedraal. Het hangt nog steeds in zijn oorspronkelijke religieuze entourage, maar veel hedendaagse kijkers beleven dat aspect er niet meer van, of toch niet in de eerste plaats. Zij bekijken het als een mees-

terwerk van een groot kunstenaar. Maar wie bepaalt dat Rubens een groot kunstenaar was, op grond van welke criteria? Daarvoor gaan we af op het oordeel van kunsthistorici, die wijzen op de techniek, de compositie, het gebruik van licht en schaduw, kortom het vakmanschap van de schilder. Dat stak ver uit boven dat van tijdgenoten. Hij was een genie. Maar het concept van het artistieke genie is negentiende-eeuws en betekent dat een genie iets nieuws bijdroeg aan de kunst door zijn persoonlijke creativiteit.

Niet in elke periode bekeek men wat wij nu als erfgoed bestempelen als waardevol. Fresco's in middeleeuwse kerken werden later met witkalk overschilderd. Wij halen ze nu weer moeizaam onder de dikke lagen verf vandaan. Een luik van een schilderij van de Vlaamse primitief Dirk Bouts diende lange tijd als deurtje van een kippenhok. Nu hangt het weer waar

het volgens ons thuishoort: in een museum. Dat is één van onze manieren van omgaan met erfgoed: we zetten het apart in een museum, we halen het uit zijn oorspronkelijke context, of uit de laatste context die het gehad heeft en we vertellen er ons verhaal mee.

Voorwerpen hebben een culturele biografie. Elke gebruiker in elke periode voegde er een nieuwe betekenislaag aan toe. Wij doen dat ook. Dat geldt voor min of meer bewust bewaarde zaken, maar er is eveneens onbewust bewaard gebleven erfgoed. Vuilnisbelten en beerputten liggen vol met materiaal dat waardeloos geworden was. Wij halen het tevoorschijn als waardevolle informatiedragers over het dagelijkse leven van vroeger. We poetsen het zelfs netjes op, plakken het eventueel weer in elkaar en stellen het tentoon.¹ Zo maken we van vervreembare zaken, die weggegooid mogen worden, onvervreembare. Onvervreemdbaar betekent dat die voorwerpen belangrijk zijn voor een groep, daarin circuleren en bepaalde groepswaarden vertegenwoordigen. Het genoemde schilderij van Rubens is op een andere manier onvervreemdbaar. Het staat op de lijst van topstukken, die beschermd worden en Vlaanderen niet mogen verlaten. Omdat het van grote artistieke waarde voor de Vlaamse Gemeenschap is, zeldzaam en onmisbaar.

Context

Niets is uit zichzelf erfgoed, wij maken iets tot erfgoed. Paradoxaal genoeg isoleren we het overblijfsel daarmee uit zijn context, we zetten het apart en creëren er een nieuwe betekenis voor. Een ploeg in een landbouwmuseum is uit zijn oorspronkelijke omgeving gehaald en heeft zijn functie verloren. Samen met andere landbouwwerktuigen is deze een deel van het verhaal dat het museum vertelt over de nog niet gemechaniseerde landbouw.

Waarden van erfgoed:
een kwestie van
afwegen
Afbeelding: Studio
BLiQ

Een voorwerp of een verschijnsel alleen vertelt niets. Dat blijkt wel uit de identificatiekamer van het Huis van Alijn in Gent.² Dat museum heeft voorwerpen uit het dagelijkse leven, waarvan het echt niet weet waarvoor ze gebruikt werden. Ze zijn daarom betekenisloos. Vandaar de oproep om de voorwerpen te identificeren, letterlijk een identiteit te geven. Identificeren is een belangrijke activiteit, waarbij dus de hulp van het publiek ingeroepen kan worden. In Diest werd vorig jaar bij een tentoonstelling over eetgewoonten bij sleutelmomenten in het leven, zoals doop, communie en huwelijk, een oproep gedaan foto's van communicanten en bruidsparen te identificeren. Die foto's lagen in het stadsarchief en waren afkomstig van een plaatselijke fotograaf. Van veel ervan was niet bekend wie erop stonden. De oproep was een groot succes; oudere inwoners herkenden mensen op de foto's, vertelden erover en gaven die foto's zo een betekenis.

Door een bril

Wij maken erfgoed vanuit ons referentiekader. 'Wij' is geen homogeen collectief: elke belangstellende en elke erfgoedwerker heeft zijn of haar eigen belangstelling, voorkeuren, achtergrond en expertise. Natuurlijk zijn er wel groepen met gezamenlijke percepties. Groepsgebonden factoren zoals nationaliteit, gender, leeftijd, expertise en sociale klasse, beïnvloeden de perceptie. Een kunsthistoricus benadert een schilderij van een lokale kunstenaar anders dan een heemkundige. Een kunsthandelaar bekijkt het weer vanuit een andere

optiek. Datzelfde schilderij heeft voor elk een verschillende betekenis, een verschillende waarde.³ Perceptie is goed in beeld te brengen, bijvoorbeeld door een tentoonstelling te maken waarin verschillende personen het voor hen waardevolste erfgoed, bijvoorbeeld van een stad of dorp, kiezen en hun keuze toelichten.

Een voorwerp vanuit verschillende perspectieven benaderen levert diverse verhalen op. Een apothekerskast stond lange tijd in museum het Toreke in Tienen. De kast was afkomstig uit het Burgerlijk Gasthuis en tussen 1830 en 1840 gemaakt, op initiatief van de eerste ziekenhuisapotheker. Het gasthuis had voor die tijd veel moderne voorzieningen: operatiekamers, een apotheek en een laboratorium. De kast raakte in onbruik en is in 1988 gerestaureerd. Vanuit het perspectief van de eerste apotheker, die de kast liet maken, kan het verhaal verteld worden van modernisering en professionalisering van de geneeskunde in de negentiende eeuw. Vanuit het perspectief van een cholera-patiënt uit de negentiende eeuw krijgt dezelfde kast een ander verhaal.

Selectie

Het creëren van erfgoed is gebaseerd op een selectieproces. Selecteren is geen objectieve bezigheid.

Selectiecriteria verschillen van instantie tot instantie en zelfs van persoon tot persoon. Soms zijn ze duidelijk.

Een museum selecteert voorwerpen op basis van zijn profiel. Een stadsmuseum verzamelt artefacten die een

Het creëren van erfgoed is gebaseerd op een selectieproces.

>

link hebben met de stad. Binnen dat criterium kunnen dan nog andere criteria gehanteerd worden, zoals representativiteit, uniciteit of esthetiek. Het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem heeft een lespakket over het verzamelbeleid van het museum. In de presentatie bevinden zich enkele honderden voorwerpen die door het museum verzameld zijn. Leerlingen leren daarmee hoe en waarom voorwerpen bewaard, gearchiveerd en geconserveerd worden.

Soms zijn de criteria opgelegd door de wet. Dat geldt onder andere voor overheidsarchieven. Zij hebben de taak de documenten van de administratie en de politieke organen te bewaren. De organisatie zelf kan met vragen terugvallen op het archief. Burgers die informatie zoeken, juridisch bewijsmateriaal zoeken of die beroep willen aantekenen tegen beslissingen van die overheid kunnen dat ook. Maar zelfs deze evident lijkende taak betekent selectie: niet alle papier dat een administratie produceert kan en moet bewaard blijven.

In het selectieproces bepalen wij mede wat er voor de toekomst bewaard blijft. We kunnen niet anders dan selecteren, de ruimte in depots is maar beperkt en al het materiaal moet toegankelijk gemaakt worden. Het selecteren gebeurt meestal achter de schermen, maar het is goed zichtbaar te maken. Dat kan met het inrichten van een 'selectiekamer', waarin uiteenlopende voorwerpen bij elkaar staan. Met het gegeven dat de ruimte in het depot maar beperkt is, kunnen de bezoekers voorwerpen kiezen en dus selectiecriteria formuleren. De keuzemogelijkheden zijn legio met criteria als ouderdom, esthetiek, authenticiteit, representativiteit, curiositeit of belang voor een (lokale) gemeenschap.

Bemiddelaars

Er is een vertaalslag nodig om betekenis aan het erfgoed te geven. Hier ligt een belangrijke taak van de bemiddelaars, professionelen en amateurs. Zij verzamelen en ontsluiten de relict en plaatsen ze in een context. Dat doen ze niet alleen met zaken die bewust bewaard zijn gebleven. Ze gaan actief op zoek naar vergeten of verborgen erfgoed. De archeoloog die restanten uit een beerput opgraft, de archivaris die op zoek gaat naar verloren gewaande verenigingsarchieven en de erfgoedcel die verhalen van stadsbewoners registreert voegen waardevolle elementen toe.

De waarde kan liggen in het blootleggen van uitsluitingsmechanismen. Door verhalen op te tekenen van mensen die in de officiële verslagen geen stem hebben, krijgen groepen een gezicht en worden zij een deel van het grotere verhaal.

Het project De geallieerde bombardementen in Lokeren bijvoorbeeld heeft zo een leemte opgevuld. Mensen die de bombardementen hadden meegemaakt en daar na zestig jaar nog diep van onder de indruk waren, zijn geïnterviewd en hun foto's zijn van onder het stof gehaald. Daarmee hebben hun verhalen een belangrijke dimensie toegevoegd aan het verhaal van de Tweede Wereldoorlog in Lokeren. Meer nog, de verhalen hebben aanleiding gegeven tot gesprekken tussen oude en nieuwe, veelal allochtone, bewoners. Die laatste wisten eigenlijk van die gruwelijke geschiedenis niets.⁴

Bemiddelaars kunnen hun denkproces expliciteren. In de tentoonstelling over Neanderthalers in het Gallo-Romeins museum in Tongeren in 2004, stonden rondom de vrij realistische poppen van Neanderthalers dozen met archeologische vondsten. Het depot stond als het ware om het verhaal dat de beelden brachten heen. Daardoor konden de bezoekers de basis van de interpretatie van de tentoonstellingsmakers zien. Hun beeldvormingsproces was ook nog te volgen door een film over de manier waarop de poppen gemaakt waren.

Prijs

Hoewel waarde voor ons vaak geldwaarde is, is een prijs bepalen voor erfgoed moeilijk. Niet alleen vraag en aanbod bepalen de prijs, maar ook uniciteit of zeldzaamheid, maker, ouderdom, fysieke staat, het feit of meer mensen erin geïnteresseerd zijn, emoties en voorliefdes. Bij het bepalen van de verzekeringswaarde blijkt hoe moeilijk de waarde van erfgoed in geld uit te drukken is. Een hak met een uitgesleten holte in het handvat van het vele gebruik door een Vlaamse trekar-

beider of een middeleeuwse schoenool heeft niet echt een marktprijs. Hun waarde ligt in de zeldzaamheid, in de context waarin het

gevonden is of in het verhaal dat eraan vast zit. De prijs in geld is symbolisch. Met het geld dat de verzekering uitkeert als het stuk verloren gaat, is het niet terug te kopen. Dat geldt overigens ook voor een kunstwerk waar wel een marktprijs voor bestaat.

De marktwaaarde botst soms zelfs met andere waarden. Voor enkele brieven en manuscripten van Willem Elsschot zouden liefhebbers veel geld overhebben. Daarom wilden zijn kleinzonen ze te koop aanbieden. Een deel van de familie verzette zich tegen verkoop van de krenten uit de pap. De rechter gaf hen gelijk: het archief mag niet gesplitst worden. Verkoop van enkele delen zou de waarde van het archief als geheel, als bron voor literair of historisch onderzoek, teniet doen. De familie heeft nu besloten het zakelijk en literaire archief bijeen te houden.⁵

Erfgoed bewaren en ontsluiten voorkomt dat we afgesneden raken van onze wortels.

Bij verzamelaars en kleine musea overheerst vaak de emotionele waarde, want zij hebben de voorwerpen zelf verzameld. Toch willen zij graag weten wat de marktwaarde van hun collectie is. Een waarde uitdrukken in geld geeft enig houvast. Daarom zijn taxaties vaak succesvolle activiteiten, maar er kleven wel bezwaren aan. Museummedewerkers mogen geen taxaties uitvoeren voor particulieren. Schattingen door onafhankelijke deskundigen blijken ook nogal eens handelaars aan te trekken, die niet alleen uit nieuwsgierigheid komen. De verzekeringswaarde van voorwerpen aangeven in een tentoonstelling, is ook tamelijk riskant. Juist omdat wij waarde meestal vertalen in financiële termen, komen mensen er misschien mee op verkeerde ideeën, zelfs met de uitleg dat verzekeringswaarde iets anders is dan marktwaarde.

Jarig Jetje
Foto: Iris Steen

Opbrengst

Erfgoed bewaren en ontsluiten voorkomt dat we afgesneden raken van onze wortels. Onze omgeving zou er heel anders uitzien als elke generatie zou afbreken, vernietigen of vergeten wat de vorige verwezenlijkt heeft. Voor de gebouwde omgeving is dat duidelijk. We zouden steden en dorpen hebben zonder oude of wat minder oude gebouwen, zonder kronkelige stratenpatronen en landschappen die alleen de sporen van op efficiëntie gerichte ruilverkaveling dragen. Het is juist de mix van oud en nieuw die de sfeer bepaalt van onze leefomgeving. Niet alleen voor de bewoners is dat belangrijk, het trekt ook toeristen aan en is dus econo-

misch interessant. Monumenten en musea zijn voor toeristen aantrekkingspolen, uit wat voor overwegingen die toeristen ze ook bezoeken.

Zorg dragen voor erfgoed mag niet in de eerste plaats gericht zijn op het genereren van economische waarde. Dan zou heel wat erfgoed buiten de boot vallen, omdat het niet interessant genoeg is voor een groot of kapitaalcrachtig publiek. Het is eerder andersom: de toeristische sector kiest uit het aanbod datgene dat toeristisch rendabel kan zijn. Een veelzijdig aanbod geeft de toeristische sector wel de kans meer aan te bieden dan het voor de hand liggende. Via de betreden paden komen toeristen naar minder bekend erfgoed.

Emotie

Erfgoed heeft een gevoelswaarde, het geeft soms zelfs een kick. Dat klinkt misschien overdreven, maar het lezen van een brief van Elsschot geeft een bewonderaar een apart gevoel. De historicus Johan Huizinga noemde dat historische sensatie. Waarschijnlijk hebben veel mensen dat gevoel wel eens, maar ze houden het voor zichzelf. Toch is juist een emotionele band met erfgoed een goed aanknopingspunt voor presentaties. Een verrassende ontmoeting met een persoon uit het verleden kan gestalte krijgen in een vraaggesprek, een rondleiding of een publicatie. Zo belandde Marie la cuisinière in een boekje.⁶ Marie kwam tevoorschijn in het stadsarchief van Leuven, bij een onderzoek naar feestelijke eetcultuur in de negentiende eeuw. Zij verzorgde enkele banketten van het stadsbestuur. Haar naam stond in een krant en haar diensten stonden vermeld op een aantal rekeningen. Uit het bevolkingsregister bleek dat ze Marie Taminiau heette, echtgenote van Felix Catreels. Samen verzorgden zij banketten, na Felix' dood werkte Marie voor andere traiteurs. Zij behoorden tot de beter gesitueerden, want Felix had (census) kiesrecht voor gemeente- en provincieraad. Meer is niet bekend van Marie. Ze was kinderloos en had dus geen nazaten, er is geen foto van haar. Toch is ze een beetje tot leven gekomen.

Iedereen heeft wel een erfstuk waaraan hij of zij gehecht is. Een tentoonstelling inrichten met persoonlijke voorwerpen en het verhaal erbij, laat zien hoe belangrijk erfgoed kan zijn voor iemands persoonlijk leven. Tegelijkertijd roepen die voorwerpen en verhalen bij kijkers eigen herinneringen en emoties op. Die verhalen zijn wel persoonlijk, maar verwijzen vaak naar een bredere context, zoals twee Delftsblauwe beeldjes, erfstukken waaraan persoonlijke herinneringen kleven. Ze beelden ook een oud Nederlands kinderliedje uit, 'Jarig Jetje die zou trakteren', onderweg at ze alle snoepjes op met haar vriendinnen en kwam dus huilend met een lege zak op school. Blijkbaar hebben veel mensen

herinneringen aan dat liedje, even zoeken op internet levert veel hits met de vraag naar de tekst ervan - en de tekst zelf - op.

Erfgoed is een belevenis

Ook zonder historische sensatie kunnen we plezier beleven aan erfgoed. Een museum kan de bezoeker het gevoel geven in een andere wereld te stappen, even te ontsnappen aan de druk van alledag. Nostalgie speelt daarin een rol, het idee dat het leven vroeger overzichtelijker was, dat we in rap tempo zaken verliezen. Bemiddelaars presenteren het erfgoed dat zij beheren op basis van hun vakkennis en hun interpretaties, het publiek bekijkt dat door zijn eigen bril.

Misschien pikken bezoekers het verhaal dat de bemiddelaars willen

brenge op, maar zij kunnen er ook hun eigen verhaal van maken, het op hun eigen manier beleven. Voor sommigen is het erfgoed een aangenaam decor, anderen dromen even weg.⁷ Zij creëren een eigen werkelijkheid op basis van tastbare overblijfselen uit het verleden. Dat verleden hoeft dan niet strikt afgebakend te zijn, het is meer een verledenheid, die anders is dan onze tijd.

Echt of niet?

Authenticiteit, oorspronkelijkheid of 'echtheid' is een reden om erfgoed te bewaren of te bewonderen. Het begrip is een veelkoppig monster. Het kan slaan op de maker, het materiaal, de functie, de omgeving, de verzameling, de ervaring of de stijl. Niet voor alle relicten is elke soort authenticiteit even relevant. Voor een gebruiksvoorwerp is de maker minder belangrijk dan voor een kunstvoorwerp, terwijl het gebruikte materiaal weer wel relevant is. Een bakelieten telefoon is iets anders dan hetzelfde model in hedendaags kunststof. Heel wat voorwerpen hebben hun functie verloren, ze zijn uit het circuit van dagelijks gebruik of hun oorspronkelijke omgeving weggehaald. We kunnen proberen het verleden weer te ervaren zoals het was, bijvoorbeeld door muziek te spelen op oude instrumenten. Of dat als destijds klinkt weten we niet. Dat wil niet zeggen dat oorspronkelijkheid niet belangrijk is, tenslotte is een van de aantrekkelijkheden van erfgoed dat het direct verwijst naar (mensen uit) het verleden. We kunnen aan de hand van materiaal - of stijlkenmerken ouderdom en herkomst bepalen, we kunnen de achtergronden van tradities reconstrueren. Maar het is belangrijk te weten welke authenticiteit we zoeken of willen bewaren. Elke rest uit het verleden heeft immers vanaf zijn oorsprong telkens nieuwe betekenissen gekregen

Restaureren is daarom niet hetzelfde als in zijn oorspronkelijke staat herstellen. Restauratie maakt van een oud geen nieuw, maar toont de tand des tijds, zonder dat het voorwerp daardoor helemaal verloren gaat. Dat is makkelijk te presenteren, met foto's van de toestand voor de restauratie naast het gerestaureerde voorwerp en eventueel een replica, die kan aangeven hoe het er oorspronkelijk uitgezien zou hebben.

Archieven zijn maar al te vertrouwd met de kwetsbaarheid van het materiaal. Negentiende-eeuwse kranten die verbrokkelen worden daarom gedigitaliseerd. Dat vergemakkelijkt niet alleen de consultatie, het behoedt de originelen voor verder verval door gebruik. De kopieën verminderen de informatiewaarde van de

bronnen geenszins, de historische sensatie lijdt er misschien wel onder. Al wordt dat soms ondervangen door kranten met scheuren en kogelgaten erbij te fotograferen, zoals gebeurd is bij Het geheugen van Ieper, waar de negentiende-eeuwse krantencollectie gefotografeerd is inclusief de kogelgaten uit de Eerste Wereldoorlog.⁸

Erfgoed voor de samenleving

Omgang met erfgoed lijkt voort te komen uit een gemis. Ontwikkelingen in deze maatschappij gaan zo snel, dat mensen even willen stilstaan bij wat voorbij is. Het besef dat iets uit het verleden belangrijk is, komt vaak als het dreigt te verdwijnen. Vandaar het idee dat erfgoed altijd bedreigd is. Wellicht realiseren mensen zich dan pas welke waarde ze eraan hechten. Afbraak van een kerk bij gebrek aan parochianen leidt regelmatig tot protesten. De kerk heeft zijn oude functie verloren, maar mag niet verdwijnen. De kerk krijgt een symboolwaarde voor een gemeenschap. Hij herinnert nog aan het verleden, vertelt iets over waar we vandaan komen.

In Nederland en Vlaanderen is er veel (media) aandacht voor bedreigde monumenten met het tv-programma Restauratie en met Monumentenstrijd. Beide zijn erop gericht via een stemming van het publiek monumenten te kiezen, waarvoor een flinke som restauratiegeld beschikbaar wordt gesteld. Monumenten zijn opvallend en monumentenzorg is duur. Minder opvallend erfgoed is vaak ook aan een opknapbeurt toe. Een plaatselijke of regionale 'Erfgoedstrijd' (het hoeft niet op televisie) is best te organiseren in de vorm van een stemming om het meest bedreigde erfgoed te laten kiezen, gevolgd door een actie om het veilig te stellen.

Erfgoed is geen panacee

Beleidsstukken en publicaties over erfgoed schrijven maatschappelijke taken of functies eraan toe. “Het cultureel erfgoed bepaalt de maatschappelijke persoonlijkheid van een regio” staat er in de memorie van toelichting bij het Vlaamse Topstukkendecreet. Erfgoed spreekt niet voor zich. Bemiddelaars maken van materiële en immateriële resten erfgoed. Vervolgens moet het publiek daar nog iets mee doen, zoals de drempel van archief of museum overgaan. Erfgoed kan een brug slaan tussen heden en verleden, maar dat gebeurt niet vanzelf, daar moeten alle participanten actief aan meewerken.

Erfgoed is collectief, het overstijgt persoonlijke verzamelingen en herinneringen. Erfgoed zou daarom bijdragen aan het collectieve geheugen van een samenleving. Een collectief geheugen veronderstelt een bepaalde homogeniteit, gedeelde herinneringen of ervaringen. Die zijn er wel, maar ze verschillen al van generatie tot generatie – de Tweede Wereldoorlog meegemaakt hebben of niet bijvoorbeeld – en zijn dan nog niet voor iedereen hetzelfde. Een dwangarbeider heeft heel andere herinneringen aan de oorlog dan een collaborateur. Het collectieve geheugen is imaginair en bestaat uit een opeenhoping van vele herinneringen. Het verleden is net zo min eenvormig als de huidige samenleving. Erfgoed kan die veelvormigheid tonen door de verhalen te vertellen van mensen die daarvoor geen stem hadden, voorwerpen te tonen die daarvoor geen belang leken te hebben, naast de ‘grote verhalen’ en de ‘grote’ kunstwerken.

Daarmee kan omgaan met erfgoed een bijdrage leveren aan sociale cohesie. Maar dat is niet de eerste taak. Erfgoedprojecten als over het bombardement in Lokeren, waar het verhaal van de oude bewoners werd verteld aan de nieuwe, kunnen dat, maar het was niet de eerste doelstelling van het project. Erfgoed is geen panacee voor alle sociale problemen. Het is maar één van de bouwstenen voor maatschappelijke samenhang.

De ene waarde is de andere niet

De waarden van het erfgoed bestaan niet. Een schilderij van Rubens en een oude ploeg zijn allebei erfgoed, maar van uiteenlopend kaliber en met verschillende waarden. Inzoomen op de betekenissen die wij aan erfgoed geven, dus aan de waarde die wij eraan hechten, maakt het belang van erfgoed expliciet. Die uiteenlopende waarden presenteren geeft het wat amorf lijkende erfgoedveld meer reliëf en zet de betekenis ervan voor de samenleving of ons persoonlijk leven beter in de verf.

Noten

1. Gerard Rooijakkers, ‘De musealisering van het dagelijks leven. Cultureel erfgoed tussen bewaren en vergeten’, in: Rob van der Laarse (redactie), *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 213.
2. <http://www.huisvanalijn.be/nl/collectie/ID-kamer.htm>
3. Pascal Gielen en Rudi Laermans, *Cultureel goed. Over het nieuwe erfgoedregiem* (Leuven/Tielt 2004) 32-34. Zie ook Peter Howard, *Heritage: Management, Interpretation, Identity* (Londen 2003) 213-219.
4. Marc Jacobs, ‘Bombardementen, naar een geschiedenis van onderuit’, in: *Mores* 5 (2004) nr. 2 12-18; Alain Debbaudt en Björn Rzoska, *Herinneren als noodzaak. Een dodelijke vergissing. Het bombardement van 11 mei 1944 op Lokeren*. Brochure bij de wandeltentoonstelling 11 mei – 11 augustus 2004.
5. ‘Archief van Elsschot blijft samen’, in: *De Standaard* 20-1-2007.
6. Rob Belemans, Marika Ceunen en Iris Steen, *Leuven zit aan. Feestelijk eten tussen 1850 en 1950* (Leuven 2006).
7. Frans Schouten, ‘Erfgoed als attractie’, in: *Levend Erfgoed* 1 (2004) nr.1, 16-21.
8. <http://www.geheugenvanieper.be>.

Over het gesloten en elitaire karakter van het Nederlandse archeologiebeleid

Ons erfgoed!

Martijn Duineveld
onderzoeker
Universiteit
Wageningen

In zijn proefschrift, *Van oude dingen, de mensen die voorbijgaan* (Delft 2006) stelt Martijn Duineveld dat in het erfgoedbeleid professionals tegenwoordig volledig de dienst uitmaken en dat daardoor te weinig recht wordt gedaan aan de expertise van vrijwilligers. Hij spitst zich toe op de sector van de archeologie, een sector met naar schatting 9000 amateurarcheologen.

In zijn boek *Een eigentijds verleden* schrijft Ribbens dat Nederland “halverwege de jaren tachtig (...) inmiddels ruim 540 organisaties [telt] die zich bezighouden met de beoefening en bevordering van lokaal en regionaal historisch onderzoek. Binnen de meeste organisaties bestaat aandacht voor een breed spectrum van historische aspecten. Sommige richten zich vooral op het behoud en beheer van historisch waardevolle landschappen, monumenten en andere onroerende objecten, andere op genealogie en heraldiek, archeologie, streektaal en dialect. (...) De schattingen over de hedendaagse omvang van lokale historische verenigingen lopen uiteen, maar zeker is dat het om substantiële aantallen gaat. Het lijkt niet overdreven om (...) met enige armslag te spreken over ‘honderdduizenden mensen’ die zijn aangesloten bij dergelijke verenigingen.”¹

Uit *Een eigentijds verleden* kan worden afgeleid dat in Nederland duizenden mensen en vele honderden organisaties zich actief inzetten voor het erfgoed in, op en onder het landschap. Niet zelden zetten deze burgers zich in voor delen van het erfgoed die ook door de overheid van waarde wordt geacht en zonodig bescherming genieten, maar dit is niet altijd het geval. De leden van de Stichting Menno van Coehoorn bijvoorbeeld zijn zeer actief in de bescherming van restanten uit de Koude Oorlog, zoals bunkers en defensielijnen. Grote delen van dit erfgoed worden door de overheid tot op heden nauwelijks van waarde geacht, laat staan dat ze wettelijke bescherming genieten.²

In dit artikel zal ik de vraag proberen te beantwoorden in hoeverre de overheid tegemoet komt aan de wensen van burgers en organisaties wat betreft het door hen gewaardeerde erfgoed en de gewenste

omgang daarmee. Het antwoord op deze vraag is relevant omdat deze groepen burgers belangrijke bijdragen leveren en kunnen leveren aan het behoud en de ontwikkeling van het Nederlandse erfgoed. Het is tevens relevant omdat in een democratie als de onze van de overheid kan worden verwacht dat deze zo goed als mogelijk de wensen en belangen van uiteenlopende groepen burgers representeert en behartigt.

In het vervolg van dit artikel zal ik mij beperken tot overheidsbeleid met betrekking tot het behoud en de ontwikkeling van het archeologisch erfgoed. De amateurarcheologen zullen daarbij als voorbeeld dienen. Zij zijn illustratief voor vele groepen burgers die op uiteenlopende manieren omgaan en wensen om te gaan met delen van het erfgoed.

Hieronder zal ik eerst nader specificeren welke bijdragen amateurarcheologen leveren aan het archeologisch erfgoed. Dan zal ik betogen dat zij door recente veranderingen van het archeologiebeleid deels buiten-

spel zijn gezet. Vervolgens stel ik dat de buitensluiting van de amateurs niet op zichzelf staat. Dat

komt voornamelijk omdat het archeologisch beleidsstelsel grotendeels gesloten is. Om dit beleidssysteem te democratiseren, zo onderbouw ik tot slot, zal men daarin meer openheid moeten creëren.

Amateurarcheologen in actie

Begin jaren negentig waren er in de archeologie ongeveer 9000 vrijwilligers actief. De Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) had in die tijd rond de 3000 leden. Zo'n 4000 amateurarcheologen waren aangesloten bij andere organisaties. Het aantal archeologische verenigingen werd geschat op 150 à 300. Tegenwoordig zou het aantal amateurarcheologen door onder meer de vergrijzing wat zijn

Amateurarcheologen zijn de ogen en oren van de archeologie.

Veldverkenning in actie: de kracht van vrijwilligers

afgenomen. Dat neemt niet weg dat er nog steeds kan worden gesproken over enkele duizenden burgers die zich actief inzetten voor dit grotendeels ondergrondse en onzichtbare erfgoed. Ze vervullen daarbij grofweg een viertal rollen, welke ik achtereenvolgens zal toelichten.

Ten eerste zijn sommige amateurarcheologen zoekers en gravers. Ze zoeken onder meer aan de oppervlakte naar archeologische relikten. Bijvoorbeeld op omgeploegde akkers, waar archeologische resten zijn bovengekomen. Daardoor worden vindplaatsen ontdekt en archeologische sporen gered van ploeg- en erosieschade. De gevonden relikten kunnen een grote indicatie- en informatiewaarde hebben voor zowel de amateurs als voor professionele archeologen. Amateurs doen ook aan archeologische opgravingen. Een deel van de opgravingen zijn noodopgravingen. Dat wil zeggen dat ze archeologisch erfgoed redden dat verloren dreigt te gaan bij (mogelijke) bodemverstoringen. Van de passie van de amateurs voor het zoeken en graven is in het verleden door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB³) dankbaar gebruik gemaakt.

Ten tweede kunnen amateurarcheologen worden gezien als de ogen en oren van de archeologie.⁴ Veel vondsten of aanwijzingen voor mogelijke vondsten worden door amateurs gesignaleerd. Een omgeploegde

akker, bijvoorbeeld, kan voor amateurs sporen bevatten die een indicatie kunnen zijn voor de aanwezigheid van archeologisch erfgoed in diepere lagen van de bodem. Daarbij zijn veel amateurs vaak het eerste aanspreekpunt voor andere mensen die een toevallig vondst doen. Veel vondstinformatie is dankzij de amateurs bij de ROB en de universiteiten terechtgekomen.

Ten derde kunnen bepaalde amateurs worden gezien als connaisseurs. Deze amateurs produceren kennis, buiten de wetenschappelijke disciplines en organisaties om, volgens vaak dezelfde procedures als die binnen de wetenschap gangbaar zijn. Ze gebruiken en refereren aan wetenschappelijke publicaties en hun studies kunnen de wetenschappelijke toets der kritiek regelmatig doorstaan. Niet zelden wordt de kennis van amateurs door professionele archeologen benut.

Ten vierde kan een deel van de amateurs worden gezien als 'aanjager'. 'Aanjagen' is het onder de aandacht brengen van het archeologische erfgoed bij de lokale overheid en bij het publiek. Amateurarcheologen geven elk jaar honderden lezingen, bijvoorbeeld over de oorsprong van hun dorp en publiceren in lokale kranten over archeologie. Ook steken verschillende amateurs en lokale archeologie-verenigingen veel tijd in het beïnvloeden van lokale overheden. Het is dankzij amateurs dat een aantal gemeenten nu een structureel archeologisch beleid is gaan voeren.⁵

>

De buitensluiting van de amateurs

Hoewel veel amateurarcheologen zich, net als veel andere burgers, actief inzetten voor het behoud en de ontwikkeling van het erfgoed, zijn zij in de afgelopen jaren door de Nederlandse overheid gedeeltelijk buitenspel gezet. Dat blijkt onder meer uit de brieven en artikelen die in 2003 en 2004 in *Westerheem* (het magazine van de AWN) verschenen.⁶ Hieruit komt naar voren dat de veranderingen van het archeologisch beleidssysteem hebben gezorgd voor veel negatieve neveneffecten voor de amateurs.

Onder het archeologisch beleidssysteem versta ik het geheel van onderzoeksinstituten, overheden, uitvoerende en controlerende instanties, die formeel verantwoordelijk zijn voor de omgang met het archeologisch erfgoed.⁷ Het omvat tevens de afsprakenkaders, procedures, regels, wetten en instrumenten waarmee deze omgang gereguleerd wordt. Vanaf 1992 is dit beleidssysteem aan grote veranderingen onderhevig. Toen ondertekende Nederland, samen met twintig Europese staten, het verdrag van Malta.⁸ Het uitgangspunt van het verdrag is ervoor te zorgen dat het archeologisch erfgoed zoveel mogelijk ter plekke wordt behouden, in plaats van het op te graven of te vernietigen. Is desondanks een bodemverstoring onvermijdelijk dan wordt degene die daarvoor verantwoordelijk is, zoals een projectontwikkelaar die een woonwijk wil bouwen, geacht te betalen voor een archeologisch (voor-)onderzoek. Dit onderzoek wordt veelal uitgevoerd door een commercieel archeologisch bureau,

waarvan er vele tientallen zijn opgericht sinds de invoering van het verdrag van Malta.

Een rondgang op internet en gesprekken met amateurs, professionele archeologen en ambtenaren van de ROB bevestigen dat 'de invoering van Malta' negatief uit heeft gepakt voor de amateurs. Ook wordt dit beeld bevestigd in de conceptnotitie 'Visie ROB op de betrokkenheid van amateur-archeologen bij de AMZ', waarin het volgende is te lezen: "Amateurs willen met name herstel van het structurele contact met de beroepswereld via onder andere de ROB (...) amateurs, voelen zich niet serieus genomen (...) missen duidelijke deskundige aanspreekpunten en persoonlijke contacten (...) voelen zich bedreigd door professionalisering en de opkomst van bedrijven (...) krijgen onvoldoende feed-back bij vondstmeldingen (...) worden te vaak door ROB en provincie afgewimpeld bij noodsituaties of bij vragen om advies (...) zouden meer in de gelegenheid gesteld willen worden om aan opgravingen deel te nemen."⁹

Er zijn een aantal factoren die de negatieve invloed van het veranderde beleid op de amateurs verklaren. Een daarvan is de opheffing van het correspondentenstelsel. Daarmee werden amateurs officieel verbonden aan de ROB. Correspondenten van de ROB kregen een kaart met daarop hun bijzondere status bekrachtigd. Onder de amateurs werd deze erkenning vanuit de overheid erg gewaardeerd. Tegenwoordig bestaat het correspondentenstelsel niet meer. Het is opgeheven in 1997.

Een andere belangrijke factor is de transformatie

Opgraving van een
zeventiende-eeuwse
molenfundering in
Loenen aan de Vecht

van de ROB van een archeologisch instituut gericht op archeologisch onderzoek, tot een kennisinstelling die is gericht op het behoud van de archeologie. Veel van de voormalige taken van de ROB zijn daardoor overgedragen aan provincies, gemeenten en commerciële opgravingbureaus. Zo had de rijksdienst de amateurs vroeger vaak nodig voor het uitvoeren van noodopgravingen, maar vanaf 1997 voert deze nauwelijks nog opgravingen uit. Omdat de amateurs binnen het nieuwe beleidssysteem voor het functioneren van de ROB niet meer nodig zijn, geeft de rijksdienst hen momenteel geen directe ondersteuning meer.

Ook de bureaucrativering van het archeologisch beleidssysteem heeft ervoor gezorgd dat de amateurs worden buitengesloten. Een ambtenaar van de ROB verwoordde het als volgt: "Het archeologisch bestel is heel bureaucratisch geworden. Het is te rigide. Soms moet je als amateur een zeer lange weg bewandelen om het erfgoed te redden terwijl een aannemer ondertussen een paar kuub grondverzet aan het veroorzaken is."

Een andere factor is de commercialisering van een deel van de archeologie. Dit lijkt geen probleem te hoeven zijn voor de amateurs. Zij hebben formeel nog steeds de mogelijkheid om commerciële bureaus te helpen bij het uitvoeren van archeologische opgravingen en het doen van onderzoek. Het is echter aan de commerciële bedrijven om te bepalen of een amateur wel of niet mag meedoen. De bijdrage van amateurs wordt door de commerciële bureaus veelal niet opgevat als een manier om het werk te versnellen of om goedkoper uit te zijn.

De macht van de experts

De buitensluiting van de amateurs door de veranderingen binnen het archeologisch beleidssysteem heeft ervoor gezorgd dat archeologische experts nog meer macht hebben gekregen om te bepalen wat waardevol erfgoed is, onafhankelijk van de wensen van uiteenlopende groepen burgers. Hieronder zal ik uiteenzetten welke factoren de macht van de experts veroorzaken en in stand houden. Daarvoor is het nodig eerst nog wat verder in te gaan op de werking van het archeologisch beleidssysteem.

Binnen het archeologisch beleidssysteem is tegenwoordig een belangrijke taak voor gemeenten weggelegd. Zij zijn daarvoor grotendeels verantwoordelijk, in samenspraak met de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumenten (RACM) en de provincies. Gemeenten zijn verplicht bij een verandering van het bestemmingsplan te (laten) onderzoeken of er waardevol archeologisch erfgoed in de bodem zit.

De mogelijke aanwezigheid van archeologisch erfgoed kan worden bepaald door het raadplegen van Archis. Dat is een databank waarin allerlei gegevens over zo'n 60.000 archeologische vindplaatsen en bijna 13.000 terreinen zijn opgeslagen. Ook kan men er archeologische waardenkaarten op naslaan, zoals de landelijke en provinciale archeologische waardenkaarten. Daarop staan plekken aangegeven die archeologische waarden bevatten.

Als na het doorlopen van de waarderings- en selectieprocedures blijkt dat er ergens waardevol archeologisch erfgoed aanwezig is, dan wordt de potentiële veroorzaker van de bodemverstoring geacht een archeologische opgraving te laten uitvoeren. Deze kunnen worden uitgevoerd door de gemeente of door een commercieel opgravingbureau. Op basis van het archeologisch onderzoek kan een gemeente besluiten plaatsen aan te wijzen die zo waardevol zijn dat ze beschermd dienen te worden.

Gemeenten, archeologische bureaus en universiteiten die onderzoek doen naar het archeologisch erfgoed en daarvoor opgravingen verrichten mogen niet zomaar in het wilde weg gaan graven, objecten uit de

bodem halen en daar waarden aan toekennen. Ze zijn verplicht zich te houden aan bepaalde kwaliteitseisen.

Deze worden beschreven in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA). Door de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) wordt in de gaten gehouden of een gemeente, commercieel bureau of universiteit aan de eisen voldoet.

Het beleidssysteem is zo ingericht dat de mensen, organisaties, regels en instrumenten die dit systeem tezamen vormen, voornamelijk de kennis en waarden van archeologische experts representeren. Bij de archeologische waardebeoordeling is een onderzoek naar de waarden die burgers toekennen aan erfgoed niet formeel geregeld. In archeologische waardenkaarten, bijvoorbeeld, zijn voornamelijk de kennis en waarden van experts geïncorporeerd. Zo is de waardenkaart van de provincie Zuid-Holland samengesteld door een architectuurhistoricus, twee historisch-geografen, een landschapsarchitect, een archeoloog en een medewerker van het Waterschap. Ook zijn de toenmalige rijksdiensten voor de monumentenzorg en voor archeologie betrokken. De waarden die burgers toekennen aan oude dingen in, op en onder het landschap van de provincie zijn nauwelijks terug te vinden op de kaart.

Bij het gebruik dat van de instrumenten wordt gemaakt (zoals het in een bestemmingsplan of streekplan overnemen van de waardevolle plekken die op een cultuurhistorische waardenkaart zijn ingetekend) wor-

den automatisch de kennis en waarden van de professionele archeologen gereproduceerd.

Een ander voorbeeld is de Kwaliteitsnorm van de Nederlandse Archeologie. Daarin is te lezen wie mogen bepalen welke archeologische objecten van waarde zijn. De KNA is geproduceerd door een commissie die voornamelijk bestaat uit professionele archeologen. Uit de KNA kan worden afgeleid dat de productie van archeologische kennis en waarden formeel de verantwoordelijkheid is van professionele archeologen. Alleen zij kunnen voldoen aan de in de KNA gestelde kwaliteitseisen. Amateur-archeologen en andere niet-experts komen in dit kwalificatiesysteem niet voor, hoewel ze met grote regelmaat kennis produceren die de wetenschappelijke toets der kritiek kan doorstaan. De KNA zorgt er tevens deels voor dat veel van de posities binnen het archeologisch beleidssysteem enkel mogen worden bekleed door professioneel geschoolde archeologen. Onder meer daardoor domineren archeologisch experts binnen de verschillende organisaties in het archeologisch beleidssysteem en zijn zij degenen die daarbinnen kennis en waarden kunnen produceren.

Hoewel professionele archeologen binnen het archeologisch beleidssysteem formeel de meeste macht hebben om te kunnen bepalen wat waardevolle archeologie is en hoe daar mee moet worden omge-

Experts moeten een deel van hun macht overdragen aan de amateurvrijwilliger.

gaan, hebben zij formeel niet het recht daarover politieke besluiten te nemen. Dat is aan de politiek. De nationale politiek is formeel verantwoordelijk voor het functioneren van het archeologisch beleidssysteem. De nationale, provinciale en gemeentelijke politiek zijn formeel verantwoordelijk voor de besluitvorming over de omgang met archeologie. Ondanks de formeel onafhankelijke positie van de nationale politiek ten opzichte van het archeologisch beleidssysteem, wordt het archeologisch beleid voor een belangrijk deel gebaseerd op adviezen uit en in samenspraak daarmee. Daarbij laat de politiek de invulling van de werking van het archeologisch beleidssysteem grotendeels aan het systeem zelf over. "Wat is kwalitatief goede archeologie? Dat kan het archeologisch veld zelf het beste aangeven ('zelfregulering')", aldus het Ministerie van OC&W.¹⁰

Ook op het lokale niveau van de gemeentepolitiek wordt de politieke besluitvorming over de omgang met archeologie voornamelijk beïnvloed door mensen en organisaties die deel uitmaken van het archeologisch beleidssysteem. De rol van de gemeentelijke politiek is veelal beperkt tot het goed- of afkeuren van de door professionele archeologen opgestelde gemeentelijke verordening, waarin staat welke plekken zijn gedefini-

eerd als archeologisch waardevol. Het is hierom dat de conclusie kan worden getrokken dat de productie van kennis over het archeologisch erfgoed, de waardetoe-kening aan het archeologisch erfgoed en de omgang daarmee formeel grotendeels kan worden bepaald door professionele archeologen.

Open of gesloten?

Dat experts formeel de omgang met oude dingen in, op en onder het landschap kunnen bepalen, impliceert echter niet dat er in het archeologisch beleidssysteem volledig voorbij wordt gegaan aan de ideeën en wensen van burgers. Het archeologisch beleidssysteem wordt gekenmerkt door een zekere, zij het beperkte, mate van openheid (de mate waarin er tegemoet gekomen wordt en/of kan worden gekomen aan de door burgers gewenste omgang met het door hen gewaardeerde erfgoed). Een deel van de openheid wordt veroorzaakt door de banden die worden onderhouden met de amateurarcheologen. Voor een ander deel wordt deze openheid ook 'veroorzaakt' door de werking van sommige regels en wetten. Deze maken het voor burgers mogelijk invloed uit te oefenen op het archeologisch beleids-systeem. Een van die regels is de in de monumentenwet opgenomen Artikel 3-procedure. Een aanvraag van deze procedure kan leiden tot een tijdelijke ontheffing van de bestemmingswijziging van een plek. Een andere formele

mogelijkheid is de Artikel 41-procedure. Deze procedure stelt burgers in staat een opgravingsbevoegd-

heid te krijgen. Ook op gemeentelijk niveau zijn er formele mogelijkheden voor burgers om direct en indirect invloed uit te oefenen op het archeologisch beleids-systeem. Ze hebben het recht gebruik te maken van inspraakprocedures rondom de vaststelling van een bestemmingsplan en mogen bezwaar aantekenen tegen een besluit een archeologisch waardevolle plek te beschermen.

Hoewel sommige wetten, regels en instrumenten kunnen worden gezien als factoren waardoor burgers de mogelijkheid hebben invloed uit te oefenen op het functioneren van het archeologisch beleidssysteem, denk ik dat het kan worden beschouwd als een grotendeels gesloten systeem. Het is een systeem waarbinnen hoofdzakelijk productie en reproductie van expertkennis en -waarden plaatsvindt.¹¹ Binnen het systeem wordt nauwelijks actief getracht recht te doen aan de wensen van burgers met betrekking tot de door hen gewaardeerde delen van het erfgoed en de omgang daarmee. De mate van formele openheid van het archeologisch beleids-systeem omvat daarom niet meer dan een beperkt aantal geformaliseerde mogelijkheden voor burgers om invloed uit te oefenen op het functioneren daarvan.

Openheid creëren

Als de Nederlandse overheid de democratische ambitie heeft meer tegemoet te komen aan de wensen van burgers met betrekking tot het erfgoed, dan zal, daar waar mogelijk, meer openheid in het archeologisch beleidssysteem moeten worden gecreëerd. In algemene zin kan worden gesteld dat dit deels kan geschieden door de archeologische beleidsinstrumenten meer de kennis en waarden van burgers te laten representeren. Sommige regels, procedures en instrumenten zullen daarvoor moeten worden aangepast, andere verdwijnen en nieuwe worden gecreëerd. Zo zou men bij de productie van waardenkaarten de kennis en waarden van burgers daar in kunnen opnemen. Meer openheid kan ook worden bereikt door relaties te versterken of (opnieuw) te creëren met uiteenlopende groepen burgers die zich reeds actief inzetten voor het erfgoed. Men zou bijvoorbeeld het correspondentenstelsel nieuw leven in kunnen blazen, om zo groepen burgers op een formele wijze aan het archeologisch beleidssysteem te binden.

De hierboven genoemde aanbevelingen wekken misschien de suggestie dat het eenvoudig is om meer openheid te creëren in het archeologisch beleidssysteem. Openheid creëren vraagt, zo lijkt het, slechts om een reeks van concrete aanpassingen daarvan. Ik ben bang dat hier de schijn bedriegt.

Het creëren van meer openheid impliceert dat de voor archeologie verantwoordelijke overheden zich niet louter bezig houden met de door experts gewaarde delen van het erfgoed. Men zal zich moeten gaan inzetten voor uiteenlopende soorten erfgoed die worden gewaardeerd door uiteenlopende belangengroepen, zowel door experts als niet-experts. Dit zou ertoe kunnen leiden dat experts een deel van hun macht om te kunnen bepalen wat 'ons' (lees hun) waardevolle erfgoed is moeten inleveren. De kans is, denk ik, groot dat bij experts weerstand zal ontstaan tegen de veranderingen die nodig zijn voor het creëren van een democratischer omgang met het erfgoed. Het wordt namelijk onder veel professionele archeologen nog steeds vanzelfsprekend gevonden dat zij het exclusieve recht hebben om voor de maatschappij te bepalen wat van waarde is en wat niet. Volgens de Nederlandse vereniging van archeologen zouden professionele archeologen "door de samenleving exclusief gemachtigd zijn het erfgoed op te sporen, te onderzoeken en erover te oordelen".

Of de omgang met erfgoed in de toekomst democratischer zal worden kan ik onmogelijk voorspellen. De missie van de nieuwe Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten lijkt in ieder geval beloftevol. Men stelt zich namelijk voor een rijksdienst te worden "die, in samenwerking met de maatschappij, de waarde van het archeologische, gebouwde en cultuur-

landschappelijke erfgoed duidt en toegankelijk maakt".¹³ Ik ben benieuwd hoe de Rijksdienst deze missie zal gaan operationaliseren.

Noten

1. K. Ribbens, *Een eigentijds verleden: alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000* (Hilversum 2002) 112-113. Zie ook: J. de Haan, *Het gedeelde erfgoed: een onderzoek naar veranderingen in de cultuurhistorische belangstelling sinds het einde van de jaren zeventig* (Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk 1997).
2. M. Koedoot & M. Duineveld, 'Constructies van beton', in: M. Duineveld e.a. (redactie), *Constructies van beton en iemand die tegen zijn hond zegt: 'vlieg'* (Wageningen 2004).
3. De Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn in 2006 gefuseerd en vormen heden de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM).
4. A.P. van den Band en E.H.P. Cordfunke (redactie), *Archeologie in veelvoud, vijftig jaar Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland*. Jubileumboek AWN (Utrecht 2001).
5. J.G.M. Verhagen, 'Amateur-archeologie: van negatief gevoel naar positieve actie?', in: *Westerheem* (2003) 229-268, M. Krauwier, 'Amateurarcheologie blijft toekomst hebben!', in: *Westerheem* (2004) 25-27.
6. Zie bijvoorbeeld: J. de Groot, 'De amateur in het veranderende archeologisch bestel', in: *Westerheem* (2003) 164-166.
7. Zoals: de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumenten, het College voor de archeologische Kwaliteit, de Rijksinspectie voor de archeologie, de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, de Stichting voor Nederlandse archeologie, de Nederlandse Vereniging van Archeologen, de provincies, de gemeenten en de commerciële bureaus.
8. Het verdrag is in 1998 door een goedkeuringswet bekrachtigd en op 4 april 2006 zijn de daaruit voortkomende veranderingen van de Monumentenwet van 1988 door de Tweede Kamer aangenomen.
9. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Visie ROB op de betrokkenheid van amateurarcheologen bij de AMZ (Amersfoort 1999, concept).
10. www.minocw.nl/malta/factsheets/fact1.html
11. Vergelijk P.H.A. Frissen, *De virtuele staat. Politiek, bestuur, technologie: een postmodern verhaal* (Schoonhoven 1996) 146.
12. Nederlandse Vereniging van Archeologen, *Het Beroepsregister voor archeologen* (Amsterdam 2004) 71.
13. www.racm.nl

Het verschil tussen willen en kunnen

Om door overheden als serieuze gesprekspartner te worden aangemerkt, wordt van vrijwilligersorganisaties een steeds grotere mate van professionaliteit verwacht. Voor vrijwilligersorganisaties is dit niet altijd eenvoudig om aan te voldoen, gezien het vaak vrijblijvende karakter van vrijwilligerswerk. Portret van een vrijwilligersorganisatie die de professionaliseringslag wil maken: de Molenstichting Noord-Brabant.

Joris van Dierendonck
Stichting Brabantse
Regionale
geschied-
behoefening

“Het behoud van de Brabantse molencultuur in de breedste zin van het woord”, dat is het motto van de Molenstichting Noord-Brabant.¹ Sinds 1994 zet deze vrijwilligersorganisatie zich in om als provinciaal, overkoepelend orgaan de belangen van de Brabantse molenwereld te behartigen. Een nobel doel, maar geen eenvoudige opdracht. Actief in de erfgoedsector, bevond de Molenstichting zich in een dynamische omgeving die steeds hogere eisen stelt. Om daar als vrijwilligersorganisatie in te kunnen overleven, is een min of meer professionele organisatie nodig, maar daarvoor ontbraken de benodigde menselijke en financiële middelen. Het gevolg was een organisatie met erkenning noch draagvlak, waarin het enthousiasme al snel vervangen werd door teleurstelling.

Vooraf waren de verwachtingen hoog gespannen. De Molenstichting zou een einde maken aan de versnippering in de Brabantse molenwereld. Met gesloten linies zouden de Brabantse molenaars voortaan als één man opereren. Bovendien zou de organisatie hét provinciaal steunpunt voor informatie en advies worden. Plannen werden gemaakt en enthousiast togen de vrijwilligers aan het werk. Begin 2005 concludeerde het bestuur echter dat het de Molenstichting niet gelukt was om aan de vooraf gestelde doelstellingen te voldoen. De maat was vol en er werd besloten om het eigen functioneren kritisch te laten analyseren. Uit het daarop volgend onderzoek — gepubliceerd in *Terug naar de basis* — bleek dat de organisatie een professionaliseringslag zou moeten maken, maar daarvoor ontbraken zowel menselijke als financiële middelen.

Doorgaan op de ingeslagen weg zou vroeg of laat een doodlopend, roemloos einde betekenen. Daadkrachtig besloot het bestuur dan ook om de organisatie te ontbinden. De situatie van de Molenstichting is niet uniek; het is een illustratief voorbeeld voor de situatie waarin veel vrijwilligersorganisaties verkeren, en dat heeft alles te maken met de veranderde omgeving die de erfgoedsector kenmerkt.

Erfgoed onder de aandacht

Sinds enkele jaren kan de erfgoedsector rekenen op toenemende belangstelling van zowel nationale, provinciale als lokale overheden.² Erfgoed wordt steeds vaker ingezet als instrument voor sociaal-culturele ontwikkeling, waardoor van erfgoedorganisaties ook steeds meer verwacht wordt. Tegelijkertijd zoeken erfgoedinstellingen vaker toenadering tot elkaar. Het blikveld wordt verruimd en er wordt gezocht naar voor alle partijen gunstige samenwerkingsverbanden. In tegenstelling tot professionele erfgoedorganisaties lijken vrijwilligersorganisaties in dit proces achter te blijven; de dynamische omgeving vereist een steeds hoger professionaliseringsniveau maar de specifieke aard van vrijwilligersorganisaties vormt hiervoor een belemmering. Veel organisaties willen wel maar kunnen niet; het ontbreekt ze aan de benodigde middelen, kennis en kunde. Sommige organisaties zijn daardoor niet in staat om zelfopgelegde prestatieniveaus te realiseren; vanuit een toegenomen verantwoordelijkheidsbesef proberen ze vergeefs het functioneren van de organisatie en de kwaliteit en rechtspositie van individuele vrijwilligers te bevorderen. Anderen slagen wel in deze

opzet, maar verliezen daardoor hun oorspronkelijke, vrijblijvende karakter en vervolgens ook hun aantrekkelijkheid. Weer andere vrijwilligersorganisaties zijn van oudsher in zichzelf gekeerd en laten — al dan niet bewust — zaken buiten het blikveld rustig passeren. Bestuurders worden dan vaak op persoonlijke in plaats van bestuurlijke kwaliteiten gekozen, wat geen garantie is voor een strategische visie en dito uitvoering. Kortom: de veranderende omgeving dwingt veel vrijwilligersorganisaties in een spagaat tussen de verwachtingen van de omgeving enerzijds en de verwachtingen en mogelijkheden van vrijwilligers anderzijds.

Sociaal-culturele ontwikkeling

Hoewel veel vrijwilligersorganisaties moeite hebben zich aan te passen aan veranderde omstandigheden, wordt hun inzet wél op waarde geschat. Net als erfgoed kan vrijwilligerswerk rekenen op toenemende belangstelling van de politiek. De reden daarvoor is dat vrijwilligerswerk bijdraagt aan de sociaal-culturele ontwikkeling van de bevolking; het bevordert de maatschappelijke participatie, stimuleert de sociale cohesie en het voorkomt sociale uitsluiting. Op verschillende overheidsniveaus vormt vrijwilligerswerk dan ook onderdeel van het sociale beleid. Het Rijk zet ruime beleidskaders uit, die door provinciale overheden nader worden ingevuld. Lokale overheden hebben als taak om in randvoorwaarden op lokaal niveau te voorzien en activiteiten van vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties te faciliteren.

Voor de Molenstichting, als Brabantse erfgoedorganisatie, is de Provincie Noord-Brabant de belangrijkste overheidspartner. Dat de Provincie het vrijwilligerswerk serieus neemt, blijkt duidelijk uit *Vinden en Binden*, de kadernota Vrijwilligerswerk. Daarin verwoordt de Provincie haar motivatie als volgt: “gezien het grote belang van vrijwilligerswerk voor de samenleving zullen wij hierin blijven investeren”.³ Dat is natuurlijk een prachtig streven, maar dit moet wel in de juiste context geplaatst worden; de hele cultuursector in Noord-Brabant herbergt maar liefst zo’n 2.200 vrijwilligersorganisaties, die alle op hun eigen wijze aandacht opeisen.⁴ Als overkoepelend orgaan zou de Molenstichting weliswaar een groot aantal regionale en lokale molenorganisaties kunnen vertegenwoordigen, maar het blijft een gegeven dat de Brabantse molenwereld slechts één subcategorie binnen een breed cultureel veld vormt. Hoewel vrijwilligerswerk op belangstelling van overheden kan rekenen, is het dan ook zaak om continu de aandacht te vestigen op de eigen belangen. Politiek-bestuurlijke vaardigheden zijn daarbij onontbeerlijk.

Geen luxeprobleem

Het grote scala aan vrijwilligersorganisaties kenmerkt zich door weinig uniformiteit. Vrijwilligersorganisaties zijn er in alle soorten en maten, met ieder hun eigen bijzonderheden.⁵ Er bestaan dan ook verschillen in de mate waarin deze organisaties zich geconfronteerd zien met het spanningsveld tussen de verwachtingen van de externe omgeving enerzijds en het vrijwillige karakter van de organisatie anderzijds. Vrijwilligersorganisaties met een louter interne oriëntatie — zoals bijvoorbeeld hobyisten — hebben met deze vraagstukken weinig van doen. Maar als je als organisatie echt ergens voor wilt staan en daadwerkelijk invloed wilt uitoefenen, dan is het belangrijk dat zowel de interne organisatie als het externe functioneren professionaliteit uitstraalt.

Om bij de Molenstichting te blijven: de organisatie had een ideëel, bewonderenswaardig doel, het vertegenwoordigen van de molenwereld op provinciaal niveau. Maar helaas ontbrak het de organisatie aan de benodigde middelen: vrijwilligers hadden te weinig beschikbare tijd, er waren te weinig juridische en bestuurlijke kwaliteiten en het ontbrak de organisatie aan financiële ondersteuning. Het verloop onder bestuurders zorgde voor slechte herkenbaarheid en bereikbaarheid, waardoor het imago negatief beïnvloed werd. De praktische mogelijkheden om politieke invloed te kunnen uitoefenen ontbraken, evenals een gedegen strategische visie; men wilde de versnipperde molenwereld verenigen, maar vergat daarbij zelf toenaadering tot anderen te zoeken. De organisatie werkte vanaf een eiland en het wekt dan ook weinig verbazing dat de gestelde doelen nooit gerealiseerd konden worden. Het resultaat was zelfs contraproductief: de organisatie kreeg zowel bij de molenwereld als bij overheden een negatief imago als een onzichtbare club zonder duidelijke identiteit. Ook meer basale zaken kwamen daardoor in het gedrang. Zo leidde het slecht functioneren van de organisatie tot verhitte interne discussies en kwam er bijvoorbeeld steeds minder draagvlak voor het door de Molenstichting jaarlijks georganiseerde Brabantse molenweekend.

De situatie van de Molenstichting leert ons dat de discussie over de noodzaak tot professionalisering geen luxeprobleem is, maar de kern van de organisatie raakt: zonder hierop een standpunt te bepalen, zal de organisatie vroeg of laat met haar eigen beperkingen geconfronteerd worden. Er lijken dus grofweg twee mogelijkheden. Ofwel de organisatie keert zich in zichzelf en ontwikkelt geen ambities buiten het eigen gezichtsveld, ofwel men zal een oplossing moeten zoeken voor het ‘professionaliseringsvraagstuk’.

>

Vrijblijvend karakter

Veel vrijwilligersorganisaties worden door hun specifieke aard begrensd in hun mogelijkheden. 'Willen' en 'kunnen' zijn daarbij zelden in evenwicht. Dat levert zowel voor- als nadelen op. Een belangrijk voordeel is de sterke intrinsieke motivatie van vrijwilligers. Het zijn met name ideële en persoonlijke drijfveren die mensen ertoe brengt vrijwilligerswerk te doen. Veelgehoorde motieven zijn het opdoen van sociale contacten, status verwerven, een passie uitoefenen, een leerproces ondergaan en morele, religieuze en politieke principes.⁶

Hoewel het onbetaalde karakter een essentieel aspect van vrijwilligerswerk is, wil dat niet zeggen dat vrijwilligers volledig altruïstisch handelen. De motieven wijzen op de (immateriële) beloning die een vrijwilliger ontvangt, al is het maar de wetenschap dat je als vrijwilliger een bijdrage levert aan een voor jou waardevol doel.⁷

Vrijwilligers hebben dus een sterke intrinsieke motivatie die zorgt voor veel betrokkenheid en inzet van vrijwilligers. Daar staat tegenover dat vrijwilligers alleen in hun vrijetijd — en dus beperkt — beschikbaar zijn, wat zijn weerslag heeft op het functioneren van de organisatie. Niet alleen wordt de capaciteit beperkt, ook zijn veel vrijwilligersorganisaties moeilijk bereikbaar en verminderen de regelmatige onderlinge bestuurswisselingen de herkenbaarheid van de organisatie. Bovendien zijn vrijwilligers — door de afwezigheid van een financiële relatie en een juridische overeenkomst — minder afhankelijk van de organisatie. Vrijwilligerswerk is uiteindelijk vrijblijvend en het toekennen en dragen van verantwoordelijkheid wordt daardoor bemoeilijkt. Ook op bestuurlijk niveau kan het vrijblijvende karakter zorgen voor trage besluitvorming en een gebrek aan daadkracht.

Vrijwilligersorganisaties hebben bovendien vaak te kampen met een gebrekkige structurele financiering, waardoor het moeilijk is om in de benodigde middelen te voorzien om activiteiten te kunnen realiseren. Ten slotte ontbreekt het veel vrijwilligersorganisaties aan de noodzakelijke vaardigheden. Een goede motivatie maakt van een vrijwilliger immers nog geen goed bestuurder. Ook juridische vaardigheden worden vaak node gemist.⁸

Het gegeven dat het moeilijk is om voldoende en voldoende gekwalificeerde vrijwilligers te vinden heeft overigens ook een maatschappelijke achtergrond. Het Sociaal Rapport Brabant 2004 laat zien dat het aanbod van Brabantse vrijwilligers weliswaar groot is (het aantal vrijwilligers neemt slechts licht af), maar de animo om in verenigingsverband actief te zijn loopt sterk terug. Geheel in lijn met de individualisering stelt men zich in toenemende mate beschikbaar voor wisselende, kortdurende klussen.⁹ Geen ideale kweekvijver voor 'professionele vrijwilligersorganisaties' dus.

Professionaliseren, positioneren, profileren

Vroeg of laat zien vrijwilligersorganisaties zich dus geconfronteerd met hun beperkingen. Maar hoe moet het dan wel? Hoe kun je als vrijwilligersorganisatie zorgen dat je als actor niet alleen geloofwaardig bent, maar dat je ook in staat bent om daadwerkelijk invloed uit te oefenen? Op de eerste plaats zal de interne organisatie dan een min of meer professioneel karakter moeten hebben, zowel in identiteit als in gedrag. Er moet sprake zijn van een heldere organisatiestructuur, duidelijke communicatielijnen en een 'professionele' attitude van medewerkers die hun verantwoordelijkheden nemen. Een vooraf vastgesteld beleidsplan moet inzicht geven in rechten en plichten van vrijwilligers, activiteiten, werkwijze en financiering van de organisatie. Ook een beloningsstructuur mag daarbij niet ontbreken. Vrijwilligers zijn immers de kern van de organisatie en die moet gewaardeerd worden. Professionalisering van de interne organisatie hoeft dan ook niet noodzakelijk haaks te staan op de aantrekkelijkheid van de organisatie, zolang medewerkers maar gewaardeerd worden en de positieve, informele organisatiecultuur bewaakt wordt.¹⁰

Het vormgeven van de interne organisatie is pas het begin, een basisvoorwaarde die succesvol handelen mogelijk maakt. Daartoe is het belangrijk dat de organisatie zich strategisch weet te positioneren door slimme allianties aan te gaan. Dit kan niet alleen leiden tot personele krachtenbundeling bij gezamenlijke raakvlakken als administratie en secretariaat, maar ook tot kennisdeling en de vorming van gezamenlijke, krachtige lobby's.

Om bestaansrecht af te dwingen is het echter vooral zaak dat een vrijwilligersorganisatie zich in haar handelen nadrukkelijk weet te profileren. Daartoe is het cruciaal dat bestuurders de juiste mentaliteit hebben. Een organisatie moet niet alleen passief wachten op ontwikkelingen, maar pro-actief anticiperen op kansen en bedreigingen in de omgeving. Dat vereist strategisch inzicht, daadkracht en specifieke vaardigheden (met name bestuurlijk en juridisch).

Ondersteuningsbehoefte

Hoewel veel vrijwilligersorganisaties te kampen hebben met beperkte mogelijkheden, betekent dat niet dat het ze ontbreekt aan de nodige zelfreflectie. Vrijwilligersorganisaties zijn zich in het algemeen wel degelijk bewust van hun feitelijke en benodigde capaciteiten. Recent onderzoek onder cultuurvrijwilligersorganisaties in Noord-Brabant laat zien dat 70% van deze organisaties het ermee eens is dat de verantwoordelijkheden van vrijwilligersorganisaties behoorlijk stijgen. Aansluitend is bijna 80% het eens met de stelling dat er steeds meer kennis en deskundigheid nodig is om een vrijwilligersorganisatie draaiende te houden. Ook wijst

De Genneper watermolen stamt uit het jaar 1249 en behoort daarmee tot de oudste Brabantse molens. Deze van oorsprong onderslag waterkorenmolen is diverse keren herbouwd en doet sinds de restauratie in 1989 dienst als zaad- en graanwinkel en woonhuis.

Foto: Joris van Dierendonck

75% van de organisaties erop dat de snelheid van overleg en communiceren sterk toeneemt. De grootste problemen die de respondenten ervaren, zijn achtereenvolgens: de zorg over het voortbestaan, het (niet) kunnen invullen van bestuurlijke functies en het voldoen aan wet en regelgeving.¹¹ Het onderzoek laat echter ook een veel belangrijker gegeven zien: de respondenten benoemen niet alleen problemen, maar geven duidelijk aan behoefte te hebben aan ondersteuning. Ofwel: de noodzaak tot en behoefte aan professionalisering bestaat niet louter bij theoretici, maar wordt ook door 'het veld' onderkend.¹² Hierbij moet wel een kanttekening gemaakt worden: vrijwilligersorganisaties hebben behoefte aan ondersteuning door de overheid, maar hechten wel sterk aan autonomie. Ondersteuning mag dan ook geen dwingend karakter hebben.

De soort en het aantal ondersteuningsbehoeften variëren naar gelang de grootte van de organisatie, het type organisatie (aantal werkzame professionals) en het type producten/diensten dat wordt aangeboden. Over het algemeen blijkt in Noord-Brabant behoefte te zijn aan het ondersteunen van marketingactiviteiten en algemene bedrijfsvoering, en het bieden van financieel en juridisch advies. Ook het opbouwen van netwerken wordt genoemd, ten einde samenwerkingsverbanden te realiseren die kunnen bijdragen aan het werven van vrijwilligers, de promotie van activiteiten en het ontwikkelen van producten.¹³

Ondersteunen en stimuleren

De ondersteuningsbehoefte van cultuurvrijwilligersorganisaties wordt door de Provincie Noord-Brabant onderkend en deze probeert vrijwilligerswerk dan ook zoveel mogelijk te ondersteunen. In *Vinden en Binden* omschrijft de Provincie haar taak in deze als volgt: "het scheppen van de juiste randvoorwaarden, faciliteren waar dat nodig is, stimuleren en ondersteunen en ruimte bieden voor ontwikkeling en vernieuwing".¹⁴ Het hieruit vastgestelde vrijwilligersbeleid kent twee speerpunten: enerzijds het bieden van praktische ondersteuning en het stimuleren van samenwerkingsverbanden tussen vrijwilligersorganisaties. Daarbij moet gedacht worden aan het beschikbaar stellen van faciliteiten, ondersteuning bij beheers-, onderhouds- en administratieve taken, uitvoering van wet- en regelgeving en deskundigheidsbevordering. Anderzijds tracht de Provincie (lokaal) vrijwilligersbeleid te stimuleren, waardoor jaarlijks een tiental vernieuwende projecten wordt gerealiseerd die het hele veld tot lering kunnen dienen.

De uitvoering van dit beleid is in handen van steunfunctie-instellingen en door de Provincie gesubsidieerde projecten van regionale of provinciale vrijwilligersorganisaties. Ook voorziet de Provincie in vrijwilligerssteunpunten die her en der verspreid over de provincie gevestigd zijn. Van oudsher ontstaan als vacaturebanken, hebben deze zich in de loop der tijd ontwikkeld tot instellingen die in een breed scala aan

ondersteuning voorzien. In samenwerking met lokale gemeenten zorgt een Steunpunt Vrijwilligerswerk voor hulp bij bemiddeling, promotie, deskundigheidsbevordering, informatie en advies, belangenbehartiging en projectontwikkeling.

Pro-actieve houding

Om een vrijwilligersorganisatie succesvol te professionaliseren, zijn op verschillende terreinen inspanningen nodig. De organisaties zullen dus niet alleen hun interne organisatie professioneel moeten inrichten, maar zich ook een professionele attitude moeten aanmeten. Daarbij hoort ook het gebruik maken van de mogelijkheden die de overheid creëert. Steunfunctie-instellingen en vrijwilligerssteunpunten bieden immers veel waardevolle kennis en middelen. Cruciaal punt daarbij is echter wel dat het initiatief van de vrijwilligersorganisaties zelf komt. De overheid heeft hierin een duidelijke voorwaardenscheppende rol, maar neemt niet zelf het initiatief. Sterker nog, de terugtrekkende overheid neemt in toenemende mate afstand van het veld en centraliseert haar relaties tot een beperkt aantal steunfunctie-instellingen. De overheid heeft dan ook meer een ondersteunende en stimulerende dan een actief sturende rol.

Ook de Molenstichting zag zich met deze houding geconfronteerd: om een professionele organisatie te kunnen ontwikkelen, werd de Provincie om financiële en niet-financiële ondersteuning gevraagd. Die was echter van mening dat de Molenstichting niet zichtbaar was in het veld, omdat de organisatie niet professioneel genoeg was. Een directe (financiële) relatie met de Provincie behoorde dan ook niet tot de mogelijkheden. Begrijpelijk? Deels wel; het lukraak subsidiëren van allerlei particuliere initiatieven leidt zelden tot een hoog rendement. Je mag van een organisatie met ambitieuze doelstellingen verwachten dat ze in staat zijn zelfstandig bestaansrecht af te dwingen.

Anderzijds is het natuurlijk wel zonde als enthousiaste vrijwilligers niet in staat blijken te zijn zelfstandig bepaalde barrières te overwinnen, en dus maar teleurgesteld de aftocht blazen. Dat is immers een resultaat waar niemand bij gebaat is. Wie weet hoe een organisatie als de Molenstichting zich met de juiste ondersteuning zou hebben ontwikkeld? Het antwoord daarop is voer voor speculatie, maar het raakt wel een gevoelig punt; is de voorwaardenscheppende rol van de overheid wel toereikend? In Vrijwilligerswerk in Noord-Brabant wordt duidelijk aangetoond dat er een gebrek is aan coördinatie en samenhang tussen de verschillende beleidsterreinen waarop vrijwilligersorganisaties actief zijn. Het gevolg is dat vrijwilligersorganisaties, overheden en ondersteunende instellingen elkaar vaak

niet kunnen vinden. Er is dus simpelweg behoefte aan meer centrale afstemming. De Provincie zelf onderkent dit ook en ziet voor zichzelf een rol als procesregisseur weggelegd.¹⁵ In de praktijk lijkt daar echter weinig van terecht te komen. Ook de Molenstichting kon en kan immers niet rekenen op een directe (financiële) relatie met de Provincie. Het falen van de Molenstichting hangt dan ook niet alleen samen met factoren van de interne organisatie, maar ook met de houding van de overheid. Die zou zich niet tevreden moeten stellen met het beschikbaar stellen van een ondersteuningsstructuur, maar zou zich een actievere houding moeten aanmeten. Dat wil niet zeggen terug naar een alom aanwezige, sturende overheid. Dat zou niet alleen leiden tot verzet van vrijwilligersorganisaties die zich in hun autonomie bedreigd voelen, maar zou ook een verkeerde benadering van het veld zijn; van een vrijwilligersorganisatie mag immers een bepaalde mate van zelfredzaamheid verwacht worden. Sommige organisaties zijn dan ook prima in staat zelfstandig bestaansrecht te verwerven. Anderen hebben daar meer moeite mee en juist voor die organisaties zou de Provincie een belangrijke rol kunnen spelen. Bij deze organisaties zou de Provincie niet alleen beschikbaar moeten zijn om desgewenst ondersteuning te bieden, maar ook hier en daar op de voorgrond durven treden en het voortouw nemen. Niet door belerend met het vingertje te wijzen, maar door op positieve wijze ondersteuning aan te bieden. Een pro-actieve houding dus, met gevoel en respect voor de verstandhoudingen in het veld. Aangezien datzelfde veld duidelijk heeft aangegeven behoefte te hebben aan ondersteuning, is het aannemelijk dat deze houding positief ontvangen zal worden. Het grote voordeel daarvan is dat het bereik van het provinciale beleid aanzienlijk vergroot kan worden. Nu is het vooral een beperkte groep toch al succesvolle vrijwilligersorganisaties die profiteren van de beschikbare ondersteuning, terwijl de rest hier in veel minder mate gebruik van maakt. Gezien het feit dat de relaties met het erfgoedveld verder gecentraliseerd worden, is het risico groot dat veel organisaties buiten beeld raken. Door actief in te spelen op gesignaleerde 'zwakke plekken' kunnen deze organisaties bij het veld betrokken worden.

Overigens moge het duidelijk zijn dat in dit artikel de focus ligt op de Provincie Noord-Brabant — als logische partner van de Molenstichting — maar dat deze pro-actieve houding voor het hele overheidsbeleid richtinggevend zou moeten zijn.

Oprechte betrokkenheid?

Het professionaliseringsvraagstuk heeft dus een interne en een externe component. Vrijwilligersorganisaties moeten met een open blik de zwakke

kanten van hun organisatie onder ogen durven zien en bereid zijn daar consequenties aan te verbinden. Tegelijkertijd moeten zij de visie hebben om zich strategisch te positioneren en de daadkracht om zich nadrukkelijk te profileren.

De Molenstichting heeft zich deze les aangetrokken. Ze hebben zich bereid getoond te erkennen dat de organisatie niet over de juiste en afdoende vaardigheden en middelen kon beschikken en daar consequenties aan verbonden. Maar de bestuurders namen geen genoegen met het louter opheffen van de organisatie. Ego's werden opzij geschoven ten bate van het 'hogere doel'. Als organisatie was de Molenstichting weliswaar mislukt, maar de provinciale molenbelangen mochten niet in het geding komen. Op basis van de in *Terug naar de basis* verwoordde aanbevelingen werd dan ook geprobeerd een doorstart te realiseren. Enthousiaste, vaardige vrijwilligers werden gezocht en gevonden om het stokje over te nemen. Op het moment van schrijven van dit artikel is die nieuwe groep mensen druk doende een 'Molenstichting nieuwe stijl' op te richten, waarbij professionaliseren, profileren en positioneren de uitgangspunten zijn. 2007 is het Jaar van de Molen. Dat kan zorgen voor de nodige rugwind om uiteindelijk wel een succesvolle organisatie op te zetten. Ironisch genoeg is het ontstaan van een 'Molenstichting nieuwe stijl' geïnitieerd doordat bestuurders van de 'Molenstichting oude stijl' bij hun heengaan een professionele attitude aan de dag wisten te leggen. Een voorbeeld voor anderen.

In de externe omgeving zou de rol van overheden nadrukkelijker mogen zijn, niet regulerend maar stimulerend. Een actief ondersteunend beleid kan leiden tot meer succesvolle en daardoor levensvatbare organisaties. Cruciale vraag daarbij is of de overheid bereid is tot deze koerswijziging. "Wij erkennen de noodzaak van ondersteuning van vrijwilligersorganisaties", meldt *Vinden en Binden*.¹⁶ Is hier sprake van een politiek gebaar of oprechte betrokkenheid? Uitgaande van het laatste lijkt het logisch dat de Provincie zich kosten noch moeite bespaard om vrijwilligers waar mogelijk te ondersteunen, ook als dat extra inspanningen vergt. Het kan toch immers niet zo zijn dat vrijwilligers wel willen maar niet kunnen, terwijl de Provincie wel kan maar niet wil?

Noten

1. Molenstichting Noord-Brabant, *Beleidsplan voor de jaren 2000-2005* (2000). Dit artikel is een bewerking van het afstudeeronderzoek van de auteur aan de Universiteit van Tilburg. J. van Dierendonck, *Terug naar de basis. Een strategische beleidsanalyse van de Molenstichting Noord-Brabant* (Tilburg 2005). Het volledige onderzoek naar het functioneren van de Molenstichting is in te zien en desgewenst te bestellen via: <http://www.uvt.nl/diensten/dsz/wewi/publicaties>.
2. I. Strouken en A. van der Zeijden, *Het verhaal achter het erfgoed. Regionale geschiedenis en volkscultuur als bindmiddel* (Utrecht 2001).
3. Provincie Noord-Brabant, *Vinden en Binden*, kadernota Vrijwilligerswerk ('s-Hertogenbosch 2003) 8.
4. Futurn Consulting, *Onderzoek naar de ondersteuningsbehoefte van cultuurvrijwilligers in de Provincie Noord-Brabant* (Griendtsveen 2006) 4.
5. Meer informatie over verschillende typen vrijwilligersorganisaties is onder andere te vinden in: C. Handy, *Understanding voluntary organizations* (Londen 1988).
6. L. Meijs, *Management van vrijwilligersorganisaties* (Utrecht 1997).
7. De discussie over het al dan niet altruïstisch handelen van vrijwilligers wordt onder meer gevoerd in: C. Batson, *The altruism question: toward a social-psychological answer* (Hillsdale/Londen 1991); R. Boin en J. van Dijk, 'Volunteer Labor Supply in the Netherlands', in: *The Economist* 141 (1993), nr. 2, 402-418 en L. Meijs, *Management van vrijwilligersorganisaties*.
8. L. Meijs, *Management van vrijwilligersorganisaties*.
9. PON, Sociaal Rapport Brabant 2004 (Tilburg 2004).
10. Over het waarderen van vrijwilligers is meer te lezen in: H. van der Poel, *Tijd voor vrijheid. Inleiding tot de studie van de vrijetijd* (Amsterdam 2001).
11. Futurn Consulting, *Onderzoek naar de ondersteuningsbehoefte van cultuurvrijwilligers in de Provincie Noord-Brabant*, 4.
12. IVA, *Vrijwilligerswerk in Noord-Brabant. Wensen en behoeften van partijen die in verschillende maatschappelijke factoren bij het vrijwilligerswerk betrokken zijn* (Tilburg 2002).
13. Futurn Consulting, *Onderzoek naar de ondersteuningsbehoefte van cultuurvrijwilligers in de Provincie Noord-Brabant*.
14. Provincie Noord-Brabant, *Vinden en Binden*, 5.
15. IVA, *Vrijwilligerswerk in Noord-Brabant*, in: Provincie Noord-Brabant, *Vinden en Binden*, 29.
16. Provincie Noord-Brabant, *Vinden en Binden*, 18.

De omvangrijke achterban van volkscultuur

Het managen van een breed vakgebied

In volkscultuur zijn veel organisaties en mensen in Nederland geïnteresseerd. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft daarom een flinke achterban, die breed georiënteerd is. Daarnaast heeft het te maken met een grote interesse vanuit het publiek. Hoe wordt door een klein team met een breed vakgebied en een grote achterban omgegaan?

Ineke Strouken
directeur Nederlands
Centrum voor
Volkscultuur

Eén van mijn eerste taken bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur – dat toen nog Informatiecentrum Volkscultuur heette – was het in kaart brengen van het veld. Het Informatiecentrum Volkscultuur was ruim twintig jaar geleden een nieuwe organisatie, voortgekomen uit het Beraad voor het Nederlands Volksleven en het Nederlands Volkskundig Genootschap. Dit samengaan in een nieuwe organisatie symboliseerde ook een nieuwe manier van omgaan met volkscultuur. De gedachte was: er moet een landelijk centrum komen dat informatie geeft én de definitie van wat volkscultuur is moet verbreed worden van traditionele plattelandscultuur naar de cultuur van het dagelijks leven. Een ruime verbreding dus. Die nieuwe definitie had natuurlijk ook consequenties voor de samenstelling van het veld.

Uitbreiding van het traditionele veld

Voor wij aan het in kaart brengen van het veld konden beginnen, zijn wij allereerst begonnen met een nadere uitwerking van de definitie. Volkscultuur is de cultuur van alledag en alleman vroeger en nu, werd het uitgangspunt. Volkscultuur gaat over mensen: over hoe zij voelen, denken en doen. Als hoofdthema's werden alledaagse dingen, gewoonten en gebruiken, tradities en rituelen, roots en identiteit aangewezen. Toen kwam de vraag: hoe ga je die verbreding aanpakken? Het traditionele veld kenden wij, nu moesten de andere organisaties en deskundigen die zich bezighiel-

den met aspecten van de cultuur van het dagelijks leven gelokaliseerd worden. De volgorde werd: eerst het veld kennen en daarna een relatie opbouwen. Wij hebben daarvoor een simpele methode bedacht. Wij hebben alle gemeentegidsen aangevraagd en deze helemaal doorgespit op organisaties die onder onze definitie van volkscultuur vielen. Al deze adressen hebben van ons een brief gekregen met de vraag wat hun doelstelling en activiteiten waren.

Zo werd een eerste selectie gemaakt. Volksdansgroepen die alleen maar wilden dansen en harmonieën die alleen geïnteresseerd waren in muziek werden niet opgenomen in ons adressenbestand. Voor ons was je pas een volkscultuurorganisatie als je ook geïnteresseerd was in de historische dimensie. Het woord erfgoed gebruikten wij toen nog niet. Sportverenigingen bijvoorbeeld werden alleen opgenomen als die sporten bewust werden beoefend vanuit een traditie en als men zich naast het sporten ook bezighield met de geschiedenis. Dat leverde bijna 4.000 adressen op. Later kwamen daar nog de organisaties bij van wat wij nu de nieuwe Nederlanders noemen. Toen noemden wij ze etnische groepen. Een geweldig breed veld, omdat de cultuur van het dagelijks leven natuurlijk ook heel breed is.

Onderverdeling van het veld

Om een beetje houvast te krijgen op die brede achterban hebben wij van het begin af aan nagedacht over

een logische indeling. Allereerst bleek dat er een groot onderscheid te maken was tussen organisaties die zich reflectief met volkscultuur bezig hielden en groepen die volkscultuur actief beoefenden. Daar kwam later nog passief bij, omdat bleek dat heel veel mensen en instellingen (zoals de pers en het onderwijs) geïnteresseerd waren in informatie over tradities en een beroep op ons deden. Nog steeds blijkt de indeling reflectief, actief en passief te werken als het gaat om de behoeften en belangstelling van een doelgroep te peilen.

In het veld maakten wij dus onderscheid tussen onderzoekers en doeners. Dit werd de eerste onderverdeling. Daarna werkten wij aan een verdere rubricering. De onderzoekers waren te verdelen in mensen die onderzoek deden naar een thema binnen de volkscultuur (zoals voeding, boerentuinen, hekserij, hygiëne) en mensen die geïnteresseerd waren in volkscultuur in een bepaalde regio (heemkunde, streekcultuur). De doeners bleken onder te verdelen zijn in mensen die aspecten van het verleden naspeelden voor zichzelf of voor een publiek (zoals gilden, klederdrachten, volksmuziek) en in mensen die volkscultuur als kunst beoefenden (papierknippers, beenbewerkers, vertellers).

Dit werden de vier hoofdgroepen waarin het Nederlands Centrum voor Volkscultuur de achterban heeft ingedeeld:

- volkscultuur (de cultuur van het dagelijks leven)
- regionale geschiedenis (volkscultuur in een bepaald gebied)
- folklore (het beleven en naspelen van volkscultuur van vroeger)
- volkskunst (kunst beoefent vanuit een traditie)

Deze rubricering is de basis geworden van onze website www.volkscultuur.nl. Als u kijkt bij adressen, dan ziet u dat onze adressen op deze manier zijn onderverdeeld. In totaal beheren wij zo'n 6.000 adressen van volkscultuurorganisaties, alleen heeft niet iedereen toestemming gegeven om zijn adres op internet te publiceren.

In al die organisaties zijn vrijwilligers actief. Ze doen onderzoek, organiseren bijeenkomsten of festivals, geven een blaadje uit, beheren verzamelingen en promoten hun hobby op scholen en bij het publiek. Vaak is hun budget erg beperkt en zijn zij afhankelijk van gelden uit lidmaatschappen, verkoop producten en kleine subsidies. Hun importantie is echter veel groter dan het budget doet vermoeden. Samen vormen zij de basis van de volkscultuurzorg in Nederland. In al deze organisaties is heel veel kennis over volkscultuur aanwezig en worden heel veel activiteiten georganiseerd. Alleen al de zestig folkloregroepen aangesloten bij de

Federatie van Folkloristische Groepen in Nederland treden gemiddeld tweeduizend keer per jaar op in binnen- en buitenland. Meer dan welk theatergezelschap in Nederland dan ook.

Relatie met het veld

Toen wij al die adressen hadden verzameld, kwam natuurlijk de vraag: hoe kun je met zoveel instellingen contact hebben. Fysiek is dat niet mogelijk. Daarom bedachten wij al snel dat er een nieuwsbrief moest komen, toen nog met knippen en plakken in elkaar gezet. Die eerste nieuwsbrief is uitgegroeid tot het tijdschrift *Alledaagse Dingen* dat jarenlang gratis aan alle organisaties in ons adressenbestand werd toegestuurd. Toen de portiekosten te hoog werden, zijn wij eind 2005 gestopt om *Alledaagse Dingen* op papier uit te geven. Voortaan krijgt onze achterban het dunnere *Volkscultuurberichten* en een digitale nieuwsbrief toegestuurd. De folder *Volkscultuurberichten* is ook bedoeld om ons adressenbestand up-to-date te houden, wat altijd weer een hele klus is. Het veld op haar beurt stuurt ons haar periodieken, die voor een deel opgeslagen worden in het Depot Regionaal Historische Periodieken van het Meertens Instituut.

Naast een gratis nieuwsbrief hebben wij ons vanaf het begin af aan ingezet om een kaderstructuur op te zetten. Voor alle volkscultuurdisciplines hebben wij landelijke werkgroepen opgericht waarin vertegenwoordigers van organisaties, sleutelfiguren en deskundigen zitting hebben. Deze kaderwerkgroepen fungeren als denktank en voeden de knowhow van het bureau. Ze vormen de brug tussen ons en het veld. Door middel van de kaderwerkgroepen kunnen wij het veld bereiken en aansturen en worden wij op onze beurt op de hoogte gehouden van alles wat er speelt bij onze achterban. Daarnaast helpen de werkgroepen ons bij het uitvoeren van projecten en zouden wij zonder al die gratis inzet niet kunnen doen wat wij doen. Op die manier werken wij met gemiddeld zo'n zevenhonderd deskundige vrijwilligers per jaar samen. Een groot aantal van deze kaderwerkgroepen hebben wij door de jaren heen verzelfstandigd door er een stichting van te maken. Op deze manier is een landelijke infrastructuur ontstaan, die het ons mogelijk maakt om het omvangrijke veld te ondersteunen.

Het professionaliseren van het veld is één van de drie kerntaken van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De andere twee zijn het zichtbaar en toegankelijk maken van volkscultuur en immaterieel erfgoed. Om het veld te ondersteunen maken wij handelingen (zoals *Aan de slag met het onderwijs*, *Laat de geschiedenis van uw omgeving zien* en *Werken, werken*, >

werken. *Migratie en lokale geschiedenis*), geven tijdschriften uit (*Traditie*, *Volkscultuur Magazine* en *Levend Erfgoed*) en organiseren congressen en festivals (dit jaar over immaterieel erfgoed). Ook ontwikkelen wij basismateriaal, zoals reizende tentoonstellingen en lesmateriaal, die de achterban verder kan uitwerken.

Tijdrovend is het begeleiden van veranderingsprocessen. Dit jaar begeleiden wij bijvoorbeeld de Federatie van Folkloristische Groepen in Nederland, die met de aangesloten groepen de omslag wil maken van folkloredans naar levende geschiedenis. Dat is een totaal andere manier van denken voor hen, die nog al wat energie vergt. Binnenkort gaan ze voor het eerst meewerken aan een groot festival levende geschiedenis, waar zij een feest- en een rouwstraat inrichten. Heel spannend!

Nationale jaren en dagen

Elk jaar zetten wij een volkscultuurdiscipline in de schijnwerpers. Vaak is een imagoprobleem de reden dat wij een discipline extra aandacht willen geven. Zo hebben wij de eerste Nationale Verteldag georganiseerd, het Jaar van de Folklore gehad en zijn wij bezig met het afsluiten van het Jaar van het Circus. Het jaar 2009 hebben wij met de kaderwerkgroepen uitgeroepen tot Jaar van de Tradities. Bij de organisatie van elk nationaal jaar of dag beginnen wij met alle partijen bijeen te brengen. Vaak gaat er veel tijd zitten om alle neuzen één kant op te krijgen. Maar als het eenmaal is gelukt en iedereen werkt mee, dan blijken die samenwerkingsverbanden heel sterk. Enkele zijn dan ook door de jaren heen omgezet in stichtingen die goed draaien.

Bij een nationale dag of jaar streven wij er naar om lokaal veel draagvlak te creëren. Bij Brieven aan de Toekomst (1998) en de Nationale Verteldag (2004) zijn wij daar het beste in geslaagd. Op heel veel plaatsen in Nederland waren toen plaatselijke werkgroepen actief om op lokaal niveau de dag te promoten. Bij het creëren van lokaal draagvlak zijn vooral de historische verenigingen, musea en folkloregroepen van wezenlijk belang. Tijdens zo'n project is direct contact met hen, onder andere door zelfgetekende (!) brieven, heel belangrijk. Op die manier is het mogelijk om vanuit Utrecht lokale organisaties overal in het land aan te sturen. Wij stimuleren de deelnemers om samen te werken met andere plaatselijke erfgoed- en kunstorganisaties en maken basismateriaal waardoor zij bijvoorbeeld de burgemeester, scholen of lokale media kunnen benaderen. Op die manier krijgt een project grote verspreiding en publiciteit.

Dit jaar vragen wij onze achterban om ons te helpen om tweehonderd tradities te kiezen die vandaag de

dag populair zijn. In het Jaar van de Tradities 2009 willen wij namelijk een boek (en een internationale digitale versie daarvan) uitbrengen waarin wij tweehonderd tradities beschrijven en fotograferen. De leden van historische verenigingen en de vrijwilligers in musea zullen ons daar ook nu weer bij helpen. Zij weten immers heel veel van de volkscultuur in hun regio en kunnen helpen om de lokale media en speciale doelgroepen te benaderen. Op onze beurt zorgen wij er dan voor dat zij in het Jaar van de Tradities basismateriaal hebben om lezingen, artikelen, lesmateriaal, tentoonstellingen, excursies en promotiemateriaal te kunnen samenstellen. Op die manier lukt het ons om met een beperkt budget en menskracht toch grote activiteiten te ontplooiën.

Vrijwilligers

Bij volkscultuur gaat het over mensen en het dagelijks leven. Hierin is iedereen eigenlijk wel geïnteresseerd. Ons streven is om volkscultuur bij het grote publiek te promoten. De infrastructuur met kaderwerkgroepen en een direct contact met de lokale organisaties is daarbij een heel goed middel om een brede verspreiding van onze kennis te bewerkstelligen. Door de grote en gratis inzet van al die deskundige vrijwilligers is het mogelijk om een breed vakgebied en een grote achterban te managen.

Voor meer informatie: www.volkscultuur.nl

Een jaar lang Levend Erfgoed voor maar € 19,-

*Levend Erfgoed is het vakblad voor de hele erfgoedsector, waarin gereflecteerd wordt op publieksgerichte activiteiten van erfgoedinstellingen.
Neem nu een abonnement!*

Naam: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Word nu abonnee en u krijgt een welkomstgeschenk.

Stuur deze bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
(tel: 030 - 276 02 44, fax: 030 - 273 61 11, e-mail: ncv@volkscultuur.nl)

Respect voor christelijk erfgoed

Albert van der Zeijden
wetenschappelijk
medewerker
Nederlands Centrum
voor Volkscultuur

Het jaar 2008 is uitgeroepen tot het Jaar van het Religieuze erfgoed. Het sluit aan bij een toenomen aandacht voor religie in onze samenleving. Toch is ook sprake van tegenstrijdige gevoelens, met name vanuit het geloof zelf. Over het heilige in een gesecculariseerde samenleving.

Het is vreemd gesteld met godsdienst en religie in Nederland. Enerzijds lijkt er nog steeds geen einde gekomen aan het voortschrijdend proces van ontkerkelijkheid, waardoor steeds meer protestantse en katholieke kerken en kloosters zijn komen leeg te staan en met afbraak bedreigd. Anderzijds staat religie weer centraal in het politieke debat. Dit heeft niet alleen te maken met 11 september en zijn gevolgen, maar ook met de groeiende populariteit van nieuwe vormen van spiritualiteit en charismatische bewegingen. Godsdienst in Nederland is van karakter veranderd maar zou ook bezig zijn aan een comeback. Dat is in ieder geval de mening van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: 'Religie is niet weg maar anders.' De WRR spreekt van een groei van strikt persoonlijke vormen van spiritualiteit als gevolg van "diep insnijpende individualiseringsprocessen in de samenleving."¹ Dat neemt niet weg dat nog altijd steeds meer kerken komen leeg te staan. De toenomen aandacht voor spiritualiteit biedt echter mogelijkheden om aandacht te vragen voor deze problematiek, waarbij instellingen zoeken naar mogelijke vormen van herbestemming voor in onbruik geraakte gebouwen. Het is daarom geen slecht idee dat de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, in samenwerking met de provinciale erfgoedhuizen, 2008 heeft uitgeroepen tot het Jaar van het Religieuze Erfgoed. Al eerder, in 2005, stond het thema centraal tijdens Open Monumentendag.

Behoud van religieus erfgoed

In het Jaar van het Religieuze Erfgoed zal de noodklok worden geluid: veel uit het verleden dreigt verloren te gaan. Het gaat niet alleen om behoud van monumentale gebouwen die een kunsthistorische waarde hebben. Kerken zijn ook het behouden waard vanwege een bredere cultuurhistorische betekenis.² In het leven van heel veel mensen stond lange tijd de kerk centraal: mensen wisten zich geïnspireerd door de kerk die zin en betekenis gaf aan hun leven, tot zelfs over de gren-

zen van de dood. Het is nog niet zo lang geleden, in de periode van de verzuiling, dat je niet alleen wekelijks naar de kerk ging, regelmatig biechtte, vanzelfsprekend op een katholieke school zat maar ook dat je lid werd van een katholieke (of protestantse) sportvereniging of vakbond en zelfs je boodschappen deed bij een winkel van iemand van de eigen geloofsrichting. De kerken vervulden een sleutelrol in het religieuze én in het sociale leven van de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking. Deze belangrijke historische rol van het christendom is het waard om in de herinnering te bewaren.

Monumentenzorg zet zich in voor deze bijzondere vorm van erfgoed, daarin nagevolgd door overheden die genereus subsidies toezeggen. Projectontwikkelaars en adviesbureaus specialiseren zich in dit "incourant onroerend goed", zoals bijvoorbeeld het landelijk adviesbureau Reliplan. Ook de Kerk streeft, indien mogelijk, naar een waardig hergebruik van overbodige kerkgebouwen. Inmiddels zijn er ook enkele burgerinitiatieven. Te denken valt aan de 'Task Force Toekomst Kerkgebouwen', die op 22 maart 2006 in de zogenoemde 'Verklaring van Woudrichem' stelde dat ze de massale vernietiging van kerkgebouwen in Nederland een halt wil toeroepen en deze gebouwen weer tot een levend deel van de samenleving maken. In 2002 werd de stichting Vom Himmel hoch opgericht met een vergelijkbaar doel, namelijk de waardering voor oude kerken en aanverwante cultuur te vergroten.³

Emoties

Religieus erfgoed is het behouden waard. Daar is iedereen het over eens. Of toch niet? Opmerkelijk is dat met name uit religieuze hoek bezwaar wordt aangetekend tegen wat lijkt al te frivole herbestemmingen van kerkelijk religieus erfgoed. In de jaren negentig was er bijvoorbeeld veel te doen over de tot Partycentrum De Orangerie herbouwde St.-Josefkerk in Den Bosch.

Herbestemming wil niet altijd zeggen toegankelijk maken. Het Karmelietessenklooster in Egmond aan den Hoef werd in 1997 opgeheven en is sindsdien in gebruik als huisartsenpraktijk en voor woningen van particulieren. Het complex is slechts toegankelijk voor bewoners en voor patiënten van de praktijk.
Foto: Albert van der Zeijden

Voor al het feit dat de horeca-eigenaar zou adverteren met entertainment op en rond het altaar schoot veel gelovigen in het verkeerde keelgat.⁴ Het maakt dat het bisdom Den Bosch voortaan een behoudend beleid ging voeren met betrekking tot herbestemming van religieus erfgoed. Het bisdom heeft het liefst dat kerken gewoon kerken blijven en is zeker geen voorstander van kerken die als winkel, horeca, of disco dienst gaan doen. In het bisdom Breda is de beleidslijn dat de nieuwe bestemming geen ergernis mag oproepen bij gelovigen. Een concertzaal of een theater kán, maar een commerciële herbestemming niet.⁵ Sommige radicale gelovigen menen zelfs dat gesloten kerken een antisymbool zijn van een samenleving die zijn eigen wortels haat en dat deze kerken daarom maar beter kunnen worden gesloopt.

De emoties kunnen soms hoog oplopen, meldt het *Reformatorisch Dagblad* naar aanleiding van een symposium over het onderwerp in Museum het Catharijneconvent, op 7 februari jongleden.⁶ De kwestie heeft alles te maken met de manier waarop een moderne, gesecculariseerde samenleving omgaat met religie. Dat het onderwerp ook internationaal bediscussieerd wordt, leert het ICCROM, het International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, dat in 2004 een conferentie organiseerde over 'Living religious heritage: conserving the sacred'. ICCROM heeft het over "the

tension between 'scientific' conservation and continuity of the religious tradition".⁷ Het woord 'scientific' staat daarbij niet zonder reden tussen aanhalingstekens. Een term als 'scientific conservation' en ook de term 'erfgoed' hebben ogenschijnlijk een neutrale lading. Ook bij erfgoed en wetenschap zijn echter (emotionele) waarden in het geding, waarden die soms kunnen botsen met de religieuze waarden die in het verleden ooit aan objecten of gebouwen werden toegekend.

Religie boven erfgoed

Je kan natuurlijk zeggen: een gebouw is maar een gebouw. Dat geldt zelfs voor een kerkgebouw. Ook voor christenen is een kerkgebouw op zichzelf niet heilig. Maar dat kerken een bijzondere betekenis hebben, blijkt uit het feit dat ze in de katholieke traditie dienen te worden ingewijd, geconsacreerd, dat wil zeggen toegewijd aan de eredienst en onttrokken aan het profane gebruik. Bij verkeerd gebruik is sprake van 'ontwijding'. Het is hier niet de plek om uitvoerig in te gaan op deze al dan niet kunstmatige scheiding tussen het heilige en het profane.⁸ Ik wil alleen maar zeggen dat voor veel gelovigen kerken nauw verbonden zijn met hun geloofsbeleving. Daarom is in de beleving van deze gelovigen niet elke nieuwe bestemming gepast. Het kan er zelfs toe leiden dat leegstaande kerken dan maar liever worden afgebroken. Godsdienst wint het hier van erfgoed.

>

Monumentenzorgers kunnen hier soms met weinig begrip op reageren, worden zelfs boos omdat iets vernietigd wordt dat voor hen van grote waarde is. Toch moet ik zeggen dat ik wel enig begrip heb voor het standpunt van de bisschoppen. Vergelijk het met begraafplaatsen. De R.K. Begraafplaats Sint-Barbara aan de Prinsesselaan in Utrecht heeft ongetwijfeld waarde als cultureel erfgoed. Als iemand die ooit betrokken was bij de inventarisatie van Utrechtse begraafplaatsen als cultureel erfgoed, realiseer ik mij dat als geen ander. Tegelijk is het ook de begraafplaats waar heel wat van mijn familieleden begraven liggen: mijn opa en oma, een nichtje, mijn vader en moeder. Om nog maar te zwijgen van de vele vrienden en bekenden die er liggen en met wie ik mij verbonden voel. Een begraafplaats is in de eerste plaats een begraafplaats, waar nabestaanden hun geliefde overledenen kunnen bezoeken. Voor christenen is het een plek waar je de 'gemeenschap met de doden' beleeft. Iets dergelijks geldt ook voor een kerk, die in de eerste plaats een tempel voor de eredienst is. Dat het ook erfgoed is of kan zijn is belangrijk, maar komt voor mij op de tweede plaats.

Gevoelig

Bij de conservering van religieuze cultuur spelen allerlei argumenten een rol, niet het minst ook religieuze argumenten. Het zijn argumenten waarmee rekening dient te worden gehouden. Bij sacrale objecten en gebouwen gaat het om meer dan alleen een smaakvolle of respectvolle wijze van tentoonstellen. Er zijn 'hogere' waarden in het geding. In de museumwereld was de kwestie al eerder aan de orde toen het ging om het tentoonstellen van heilige voorwerpen uit de aboriginal traditie. De internationale museumorganisatie ICOM wijdde er verschillende studiedagen aan en ontwierp een speciale ethische code voor dit soort voorwerpen.⁹ Wat deze kwestie zo gevoelig maakte, was dat het naar de mening van sommigen ging om door het 'westen' gestolen voorwerpen, waardoor musealiseren in feite een vorm van koloniseren was. Maar dat de kwestie ook gevoelig kan zijn met betrekking tot voorwerpen en gebouwen uit de eigen christelijke traditie, is inmiddels ook wel duidelijk.

Hoe het allemaal in de praktijk uitgewerkt dient te worden is lastig. De Task Force Toekomst Kerkgebouwen wil een mogelijke herbestemming "liefst dicht bij haar oorspronkelijke functie houden".¹⁰ Het criterium van het bisdom van Breda is dat de herbestemming "geen ergernis mag oproepen bij gelovigen". Maar hoe geef je dit subjectieve criterium in de praktijk invulling en ben je er wel met alleen dit subjectieve criterium? Bisschop Muskens stelt: liever geen

commerciële herbestemming. Hier kan tegenover gesteld worden dat een herbestemming natuurlijk altijd ook commercieel uitvoerbaar moet zijn. Een theater of concertzaal kan bijvoorbeeld niet zonder (betalende) bezoekers. En hoe kun je er greep op houden? Op het moment dat het bisdom zijn bezit aan iemand anders verkoopt, verliest het bisdom onvermijdelijk aan invloed. Wat te doen als de nieuwe bestemming, bijvoorbeeld een cultureel centrum, op haar beurt failliet gaat en het gebouw noodgedwongen doorverkoopt aan een commerciële uitbater?

Respect

Volgens museummedewerker Casper Staal, op een door architectuurcentrum Aorta georganiseerd symposium, zijn "gelovigen het meest tegen herbestemming, vanwege de emoties verbonden aan de kerk". Staal vindt dat deze gelovigen hun emoties moeten proberen opzij te zetten, want na één generatie is er geen sprake meer van die emotie. "Laten we dankbaar zijn dat men lang geleden in Rome zo wijs was om antieke tempels te hergebruiken, anders hadden we een gebouw als het Pantheon nooit gezien."¹¹

Uitgangspunt van de Monumentenwet is dat bepaalde voorwerpen of gebouwen "welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde" bescherming verdienen. De eigenaar wordt daarbij in zijn rechten beknot: hij mag het gebouw niet slopen of zijn bijzondere voorwerpen of objecten niet naar het buitenland verkopen. Is dit 'algemeen belang' echter te allen tijde hoger dan het religieuze belang dat aan een object of monument wordt gehecht? Of gaat het om conflicterende belangen waaruit het lastig kiezen is, net zoals het ook moeilijk kiezen is tussen het recht op vrije godsdienstuitoefening en de vrijheid van meningsuiting?

Terwijl dit vraagstuk al tamelijk ingewikkeld is, zal de kwestie in de toekomst alleen nog maar moeilijker én gevoeliger worden. Hoe een seculiere staat zich dient te verhouden tot het eigen religieuze erfgoed is één ding. Natuurlijk dient het eigen religieuze erfgoed met respect tegemoet getreden te worden. Maar wat als er ook nog religieus beladen argumenten bijkomen vanuit andere religieuze tradities? Hoe ingewikkeld het kan zijn, bleek uit het recente bezoek van paus Benedictus aan Turkije, eind vorig jaar. De paus bezocht toen de Aya Sophia, dat inmiddels een museum is, maar oorspronkelijk de belangrijkste kerk van het oostelijk christendom en een periode later een moskee. Veel Turken toonden zich beledigd dat de paus überhaupt al de Aya Sophia ging bezoeken. Dat hij er zou bidden was voor orthodoxe moslims helemaal onbestaanbaar.

Voor een van oorsprong christelijke samenleving als Europa kan het leiden tot pijnlijke dilemma's. Eén van de schrijnende gevolgen van 11 september is dat in West-Europa christelijke symbolen in toenemende mate uit het publieke domein geweerd worden. Personeel van British Airways mag niet langer een kruisje om de nek dragen; Ikea verbant de kerststallen uit haar assortiment; stadsdeelraad De Baarsjes (gemeente Amsterdam) wil het witte kruis op een Tweede Wereldoorlogmonument vervangen omdat moslims aanstoot zouden nemen aan dit christelijk symbool. Hoeveel islam of hoeveel christendom kan Europa eigenlijk nog verdragen?

Wat ik in dit artikel heb willen laten zien, is dat religieus erfgoed beladen is met religieuze betekenissen en dat je niet simpelweg langs deze religieuze betekenissen heen kunt kijken. Het zal niet eenvoudig zijn om een *modus vivendi* te vinden. Het is altijd een afweging van verschillende waarden en betekenisovertuigingen.

Noten

1. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Geloven in het publieke domein: verkenningen van een dubbele transformatie* (Den Haag 2006). 'Religie is niet weg maar anders', *NRC Handelsblad* 20-12-2006.
2. Arnoud-Jan Bijsterveld, 'Meer dan stenen alleen', in: H. Maas (redactie), *Toekomst voor religieus erfgoed in Noord-Brabant. Kansen door herbestemming* (Geertruidenberg 2005) 16-17.
3. www.vomhimmelhoch.nl.
4. Christian van der Heijden, 'De kracht van het kerkgebouw'. http://www.katholiek Nederland.nl/actualiteit/2003/detail_objectID578063_Fjaar2003.html, geraadpleegd op 23 februari 2007.
5. M. Muskens, 'Christelijke cultuur... Waardig mee omgaan', in: H. Maas (redactie), *Toekomst voor religieus erfgoed in Noord-Brabant* (Geertruidenberg 2005) 26-27.
6. 'Herbestemming religieus erfgoed roept emoties op', in: *Reformatorisch Dagblad* 9-2-2007.
7. 'Living religious heritage: conserving the sacred', in: *ICCROM Newsletter* 30 (juni 2004) 2-3.
8. Uitvoeriger hierover zie Jan Bluysen & Gerard Rooijackers, *God verborgen en nabij. Religie als heilig spel* (Amsterdam 2002) 35-43, waarin de sacralisering van kerkelijke ruimten wordt behandeld binnen de context van de katholieke reformatie in de zestiende en zeventiende eeuw, die naar de mening van de auteurs een al te strikte scheiding tussen het heilige en het profane aanbracht.
9. In de ICOM 'Code of ethics' is er het volgende over opgenomen: "Human remains and materials of sacred significance must be displayed in a manner consistent with professional standards and, where known, taking into account the interests and beliefs of members of the community, ethnic or religious groups from whom the objects originated. They must be presented with great tact and respect for the feelings of human dignity held by all peoples."
10. www.toekomstkerkgebouwen.nl.
11. 'Verslag symposium "Kerk te Huur?!"'. Donderdag 3 november 2005', www.aorta.nu/uploads/bestanden/Verslag_Symposium.doc, geraadpleegd 23 februari 2007.

Cultuurhistorisch Landschapsbeheer

Frans Schouten
redacteur
Levend Erfgoed

Onlangs verscheen een Handboek Cultuurhistorisch Beheer. Redactielid Frans Schouten neemt het boek als uitgangspunt voor een bespiegeling over draagvlak en de rol van vrijwilligers in erfgoedbeheer.

Erfgoed dat niet herkend wordt kan ook niet erkend worden, zo eenvoudig is dat. In het proces van vererfgoedisering spelen heel veel factoren en actoren een rol en opname in officiële lijsten en wettelijke bescherming is slechts het topje van de ijsberg. Bovendien is dat nog het minst interessante en ook het minst relevante deel van dat proces, want het is slechts de formele bevestiging van waar iedereen het tegen die tijd mee eens is. De soms lange en kromme weg daar naartoe is een veel groter avontuur, reizen is ook veel interessanter dan aankomen. (Deze stelling staat met de moderne vormen van reizen onder aanmerkelijke druk, we reizen ook niet meer echt, we gebruiken nog slechts vervoermiddelen naar een bestemming).

Een herwaardering

Martijn Duineveld wijst in zijn proefschrift *Van oude dingen, de mensen die voorbijgaan* op de discrepantie die er kan zijn tussen de professionele waardering en definiëring van erfgoed en die van groepen leken. In toenemende mate bepalen de experts wat cultuurhistorie is en ze houden daarbij nauwelijks rekening met wat er onder de bevolking leeft. “Er is een kleine club mensen die bepaalt wat waar en van waarde is, als het gaat om cultuurhistorie”, stelt Martijn Duineveld. Hij beschrijft hoe archeologen, cultuurhistorici, historisch geografen en andere experts samen met ambtenaren van diverse ministeries, provincies en gemeenten een gesloten club vormen, die vanuit de verschillende disciplines bepaalt wat cultuurhistorie is. Wil je echter werken aan een maatschappelijk draagvlak voor cultuurhistorie en mensen verleiden het verleden op te zoeken, dan zal er meer moeten gebeuren dan collegae en vakgenoten te vriend te houden.

Om draagvlak te creëren voor het behoud van de culturele omgeving is een dialoog met anderen buiten die kleine kring noodzakelijk. Met name de invoering van

‘Malta’ heeft in het archeologische veld gezorgd voor een marginalisering van de amateur-archeoloog. Terwijl hun bijdrage aan het behoud van het archeologisch erfgoed in de afgelopen eeuw honderd jaar van onschatbare betekenis is geweest. In bredere zin zou ik de stelling aandurven dat de bulk van ons cultuurhistorisch erfgoed materieel en immaterieel, roerend en onroerend, en wat hebben we nog meer, er niet zou zijn zonder de amateur en de vrijwilliger. Een herwaardering van hun rol is dan ook zeer op zijn plaats.

Cultuurlandschap

Hoezeer hun bijdrage van belang is voor de instandhouding van ons cultuurlandschap werd ik me weer eens bewust bij het lezen van het *Handboek Cultuurhistorisch Beheer*. Hoewel ik van jongs af aan allergisch ben voor ringbanden en losbladige systemen, maak ik een uitzondering voor deze omvangrijke ordner met een schat aan waardevolle informatie over het beheer van het cultuurlandschap in ons land. Gezien de vitale rol van vrijwilligers in het behoud, beheer en onderhoud van het cultuurlandschap is de keuze voor een systeem waarbij je de noodzakelijke tabbladen er uit kunt halen om te fotokopiëren een logische beslissing. Het handboek is uitgegeven door Landschapsbeheer Nederland, de overkoepeling van de provinciale landschapsorganisaties. Het is interessant te zien dat bij deze van origine vaak natuurgeoriënteerde organisaties in de afgelopen jaren ook de belangstelling en de zorg voor het cultuurlandschap een steeds prominenter plaats heeft gekregen. Zij vertegenwoordigen een aspect van ons erfgoed dat veel te lang als vanzelfsprekend is beschouwd en onvoldoende is erkend als constituerende setting van alle zaken die wel de aandacht kregen. Het is dan ook verheugend dat deze publicatie in een samenwerking met andere terreinbeherende instanties als Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten tot stand is gekomen.

Het bevragen van de lokale bevolking is een belangrijk onderdeel van goed landschapsbeheer.

Stappenplan

Naast een interessant kaderstellend hoofdstuk over cultuurhistorisch beheer van het landschap waarin onder andere nog even de argumenten voor het behoud van cultuurhistorische waarden op een rijtje worden gezet, in de trant van de bijdrage van onze Vlaamse collega Iris Steen in dit nummer van *Levend Erfgoed*, komt ook een helder stappenplan aan de orde. Daarnaast gaat de redactie kort in op de historisch geografische ontwikkeling van de diverse landschapstypen, die een kader vormen voor de afzonderlijke beheersmodellen welke in de publicatie zijn opgenomen. Hierin komen de karakteristieke elementen en patronen aan de orde die voor de verschillende cultuurlandschappen kenmerkend zijn. De indeling in acht landschapstypen is gebaseerd op de LNV studie *Ontgonnen Verleden*, een onderzoeksproject om een methodiek te ontwikkelen voor de selectie en de waardering van landschapselementen. Aan de orde komen het heuvelland, het zandgebied, het hoogveenontwikkelingsgebied, het rivierengebied, het zeekleigebied, het laagveengebied, de kustzone en de droogmakerijen. De kern van het handboek wordt gevormd door de beheersmodellen voor kenmerkende elementen in de diverse landschapstypen. Een aantal daarvan zijn min of meer direct gerelateerd aan één of een beperkt aantal landschapstypen, zoals het boezemland dat direct betrekking heeft op de droogmakerijen, of de eendenkooi die vooral typisch is voor de laagveengebieden. Andere elementen die besproken worden in de beheersmodellen zijn toepasbaar op alle landschapstypen, zoals het boeren erf als fenomeen, of het verschijnsel geriefhout. In totaal komen 25 verschillende beheersmodellen voor landschappelijke elementen aan de orde. Zonder de enthousiaste inzet van vrijwilligers zouden veel van die kenmerkende karakteristieken van het

cultuurlandschap reeds lang vervlogen zijn en alleen nog voortleven in de herinnering van een enkeling. Het is juist die lokale en vaak kleinschalige inzet die ervoor zorgt dat veel behouden blijft dat in economische zin zijn tijd gehad heeft.

Draagvlak

We zijn toe aan een herwaardering van de vrijwilliger en de geïnteresseerde leek in het erfgoed, inclusief de ook in Duineveld's dissertatie opduikende schatgravers met metaaldetectoren. In Engeland is reeds vier jaar geleden begonnen met een andere benadering van deze groep. In plaats van ze te verketteren en te vervolgen is er in het kader van het Portable Antiquities Scheme een landelijk netwerk van 36 liaison archeologen tot stand gekomen, dat de contacten met de detectoren onderhoudt. Uit het jaarverslag van 2006 blijkt dat meer dan 57.556 in het veld gevonden historische voorwerpen zijn aangemeld, waarvan overigens 68% niet eens met een detector is gevonden. Meer dan 90% van de vondsten komt van in cultuurgebrachte grond waar ze onderhevig is aan ploegschade en corrosie en veel belangrijke nieuwe archeologische vindplaatsen zijn dank zij de registratie van de vondsten aan het licht gekomen. De kennis van Keltische munten is met sprongen vooruit gegaan sinds de invoering van de PAS. Veel van dat materiaal zou nooit onder de aandacht van de wetenschap gekomen zijn zonder dit netwerk van leken. Erfgoed professionals praten erg veel over het belang van het maatschappelijk draagvlak voor hun activiteiten. Soms vraag ik me af of ze wel in de gaten hebben hoeveel draagvlak er al is.

Paul Minkjan e.a., *Handboek Cultuurhistorisch Beheer* (Landschapsbeheer Nederland 2006).

Advies en ondersteuning nodig bij uw vrijwilligersbeleid?

Juist de cultuursector kan mensen nader tot elkaar te brengen. Tal van culturele projecten zijn er op gericht om mensen mee te laten doen aan de samenleving. Vaak spelen vrijwilligers een belangrijke rol in deze projecten. Het vinden en binden van vrijwilligers blijft echter een lastige klus.

Expertise

MOVISIE kan u hierbij helpen. MOVISIE weet van de hoed en de rand als het gaat om vrijwilligersmanagement en cultuurverandering. Wij zetten ons onder andere in voor de versterking van organisaties die werken met vrijwilligers. Door advies en training kan MOVISIE helpen om de effectiviteit van uw organisatie te verbeteren.

Meer dan adviseurs

De beste stuurlied staan aan wal? In onze visie niet! De adviseurs van MOVISIE geven advies op maat voor uw organisatie en uw specifieke situatie. Wij adviseren met opgestroopte mouwen!

Bel ons!

Wilt u meer informatie of een kennismakingsgesprek?

Neem contact op met MOVISIE, Marike Kuperus, 030 789 20 97 of Silvie Janssen, 030 789 20 44.

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

mantelzorg
kwetsbare groepen
vrijwillige inzet
huiselijk en seksueel geweld
leefbaarheid

MOVISIE bestaat sinds januari 2007 en is het resultaat van een fusie tussen CIVIQ, instituut vrijwillige inzet, Kenniscentrum Lesbisch en Homo-emanipatiebeleid (KCLH), Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO), TransAct, X-S2 Kennisnetwerk Sociaal Beleid en onderdelen van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW).

Met welke vragen kunt u bij ons aankloppen?

- Vindt u het lastig om vrijwilligers te werven en vast te houden?
- Kost de begeleiding van vrijwilligers u (te) veel tijd en inspanning?
- Wilt u de cultuur en werkwijze van uw organisatie laten doorlichten?
- Is uw organisatie (en de vrijwilligers) geen afspiegeling meer van uw achterban?
- Heeft u vragen over personeelsontwikkeling of competentie management?

MOVISIE is het nieuwe kennisinstituut voor maatschappelijke ontwikkeling. Wij werken voor en met overheden, burgerinitiatieven, vrijwilligers- en professionele organisaties met als doel de participatie en de zelfredzaamheid van burgers te bevorderen. Meer weten? Kijk op www.movisie.nl

De redactieleden van *Levend Erfgoed* zijn verbonden aan de volgende instellingen:

De Leerstoel Cultuur in Brabant aan de Universiteit van Tilburg is het wetenschappelijk gezicht van geschiedenis, volkscultuur en erfgoed in Noord-Brabant. Doelstelling van de Leerstoel is het uitdragen van de waarde van geschiedenis, volkscultuur en erfgoed voor de Noord-Brabantse samenleving. De Leerstoel verwezenlijkt dit doel door het bevorderen van de wetenschappelijke geschied- en volkskundebeoefening in Noord-Brabant door middel van onderwijs, onderzoek en ondersteuning alsmede door het verschaffen van een wetenschappelijke basis aan erfgoedbeleid, cultuureducatie en cultuurtoerisme.

Prof.dr. Arnoud-Jan Bijsterveld
Leerstoel Cultuur in Brabant

De MA (Master of Arts) opleiding Cultureel erfgoed van de Universiteit Utrecht bestudeert 'erfgoed' als onderdeel van de historische cultuur. De nadruk ligt op bestudering van de verschillende betekenissen die door (re)presentatie aan erfgoed worden toegekend in musea, bij monumenten, erfgoedsites, historische ensembles, in (bewegend) beeld en in de media, in educatieve contexten, in themaparken en in het toeristisch verkeer. De MA-opleiding wordt verzorgd vanuit de opleiding Geschiedenis, in samenwerking met Kunstgeschiedenis en Theater-, film- en televisiewetenschap.

Dr. Hendrik Henrichs
coördinator Master Cultureel Erfgoed
Universiteit Utrecht

Het Zuiderzeemuseum verzamelt en bewaart een representatieve selectie van de materiële uitingen van de geschiedenis van het Zuiderzegebied, mede als voorbeeld van de sociale en culturele veranderingen in de Nederlandse samenleving. Met gebruik van alle beschikbare media wil het museum een zo breed mogelijk publiek op een aantrekkelijke wijze interesseren voor en inzicht verschaffen in de ontwikkeling van die geschiedenis.

Dr. Jaap Kerkhoven
wetenschappelijk medewerker
Zuiderzeemuseum

Het Meertens Instituut, ressorterend onder de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), is een onderzoeksinstituut die zich richt op de bestudering en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur. Het instituut kent twee onderzoeksgroepen, de afdelingen Variatielinguïstiek en Etnologie. Gezamenlijk onderzoeken zij de Nederlandse taal en cultuur in al hun alledaagse verschijningsvormen.

Prof.dr. Herman Roodenburg
senior-onderzoeker
Meertens Instituut

Het lectoraat Visitor Management aan de NHTV Internationale Hogeschool Breda houdt zich bezig met het genereren en geleiden van bezoekersstromen in- en bij toeristische attracties. Het lectoraat richt zich daarbij met name op attracties in de culturele en de natuurlijke omgeving en de rol die zij spelen in toeristische bezoekersstromen. Daarbij ligt er een sterk accent op de beleving van de bezoekers.

Frans Schouten
Lector Visitor Management
Internationale Hogeschool Breda

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur is het landelijk instituut voor de cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. Het centrum heeft als doelstelling het zichtbaar en toegankelijk maken van de immateriële cultuur en het ondersteunen van het veld. Belangrijke hulpmiddelen daarbij zijn het publiekstijdschrift *Traditie* en de website www.volkscultuur.nl.

Dr. Albert van der Zeijden
wetenschappelijk medewerker
Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Festival Levende Geschiedenis
Feest en rouw in Utrecht

Festival Gezondheid! is een vrolijk straatfestival waar u kunt beleven hoe goed wij vroeger, nu en in de nabije toekomst voor elkaar zorgen. Het wordt een lang parcours van meer dan twee kilometer uitgevoerd vanaf het Domplein over de straten en werven van de Nieuwegracht tot aan het Servaasbolwerk. Meer dan 200 acteurs brengen in levensechte scènes de geschiedenis tot leven.

De Schalkwijkstraat zal door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur omgetoverd worden als een straat waarin de hele buurt het vijftigjarig huwelijk van een echtpaar viert. De huizen zijn versierd, er wordt gegeten en gedanst. Natuurlijk zijn er verhalenvertellers en worden er oude spelen gespeeld. U kunt zo aanschuiven bij de feestvreugde. Op het festival zal ook een boerenbruiloft worden nagespeeld. De Keukenstraat wordt omgetoverd tot een straat waarin rouw heerst. Een van de buurtgenoten is overleden. Een aanzegger gaat langs de deuren om de dood aan te kondigen en de naaste burens leggen de overledene af. Op gezette tijden trekt een begrafenisstoet langs en u kunt, na het condoleren, aanzitten bij een begrafenismaaltijd van rond 1900. In de kerk staat de tentoonstelling van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur over tradities en rituelen bij vieringen waar blijdschap of verdriet heerst. Ook kunt u informatie krijgen over de klederdracht.

Festival Gezondheid!

'De oudere mens' door de eeuwen heen
zaterdag 9 en zondag 10 juni 2007 in Utrecht
van 10.00 tot 17.00 uur, toegang gratis.

Het Festival wordt georganiseerd door de Stichting Levende Geschiedenis Onbegrensd met medewerking van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Kijk voor nieuws, adressen en kennisvragen ook op **www.volkscultuur.nl**

COLOFON

Levend Erfgoed

Vakblad voor public folklore & public history

Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het landelijk instituut voor het immateriële erfgoed.

Jaargang 4, nummer 1, 2007

Redactie en exploitatie:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

Tel: 030-2760244, fax: 030-2736111

e-mail: ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Redactie:

- dr. Albert van der Zeijden (hoofdredacteur, wetenschappelijk medewerker Nederlands Centrum voor Volkscultuur),
- prof.dr. Arnoud-Jan Bijsterveld (hoogleraar Cultuur in Brabant, Universiteit van Tilburg),
- dr. Hendrik Henrichs (docent cultuureducatie Universiteit Utrecht),
- dr. Jaap Kerkhoven (wetenschappelijk medewerker Zuiderzeemuseum),
- prof.dr. Herman Roodenburg (senior onderzoeker Meertens Instituut, hoogleraar Katholieke Universiteit Leuven),
- Frans Schouten (lector Nationale Hogeschool voor Toerisme en Verkeer)

Opmaak en druk:

Drukkerij Pascal, Utrecht

Levend Erfgoed verschijnt twee keer per jaar, met een omvang van circa 40 pagina's. Elke aflevering bevat twee of drie hoofdartikelen, enkele casestudies en verslagen of besprekingen van recente evenementen of publicaties.

Een abonnement bedraagt 19 euro per jaar.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN 1574-0927

Levend Erfgoed

Vakblad voor public folklore & public history

Erfgoed is geschiedenis zoals die hier en nu beleefd wordt en betekenis krijgt. Het vindt zijn neerslag niet alleen in materiële resten, zoals historische gebouwen en historische voorwerpen, maar ook in gedragingen, rituelen en in kunstuitingen die als erfgoed beleefd worden, het immateriële erfgoed. *Levend Erfgoed* is een vakblad dat verbindingen wil leggen en de bestaande scheidslijnen in de erfgoedsector wil overstijgen. *Levend Erfgoed* biedt een forum van reflectie voor de hele erfgoedsector en reflecteert over publieksgerichte activiteiten die vanuit deze sector ontwikkeld (kunnen) worden om het veld en het publiek bij erfgoed en erfgoedzorg te betrekken.

**Levend Erfgoed is een
uitgave van het Nederlands
Centrum voor Volkscultuur**

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
E.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 - 276 02 44
fax.: 030 - 273 61 11

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl